

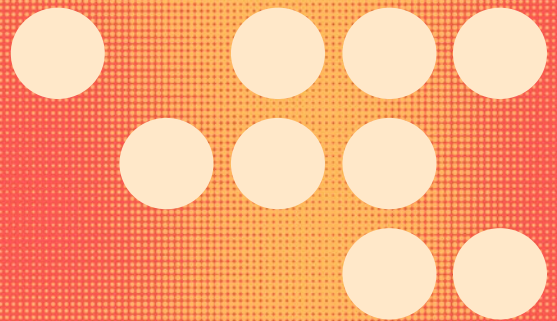
HL-SENTERET

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter

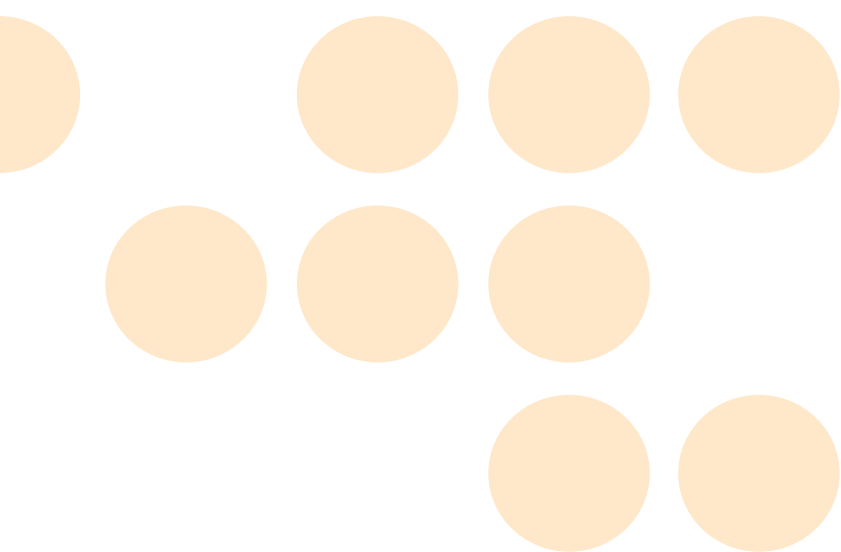
JØDISK LIV OG ANTISEMITTISME I NORGE

Kunnskapsoversikt, jødiske erfaringer etter 7. oktober 2023
og forskningsbehov

VIBEKE MOE BJØRNBEKK (RED.) / CORA ALEXA DØVING / CLAUDIA LENZ / RACHEL RESALAND MIZRACHI

SENTER FOR STUDIER
AV HOLOCAUST OG
LIVSSYNSMINORITETER
MAI 2026

Utgitt av:

HL-senteret

Huk Aveny 56
Postboks 1168 Blindern
0318 Oslo
Tlf: 22 84 21 00
Fax: 22 84 10 13
Design: Rayon

ISBN: 978-82-92988-82-4

INNHOOLD

FORORD	5
SAMMENDRAG	7
ENGLISH SUMMARY	9
KAPITTEL 1: KUNNSKAPSOVERSIKT	11
Antisemittismens historie og Holocaust i Norge	11
Forskning på antisemittisme i samtiden	15
Jødisk liv og identitet	17
KAPITTEL 2: LIVET ETTER 7. OKTOBER - ERFARINGER BLANT JØDER I NORGE	19
Innledning	19
Storsamfunnet - 7. oktober og etterpå	20
Opplevelse av utenforskap og brudd i relasjoner	20
Fravær av offentlig støtte	23
Mediene	25
Sosiale medier	26
Utryggheten i en synlig identitet	27
Skoleerfaringer	28
Arbeidsplassen	29
Psykisk helse	30
Jødiske fellesskap	31
Antisemittisme - gråsoner og klare grenser	32
Israel-kritikk og antisemittisme	33
Sionisme og antisionisme	34
Historiens resonans - Holocaust som ramme for tolkning	35
Fremtiden for jødisk liv i Norge	37
KAPITTEL 3: AKTUELLE FORSKNINGSBEHOV	39
Betydningen av Holocaust i dag	39
Antisemittismens funksjon i politisk mobilisering	39
Vilkår for jødisk liv og praksis i samtiden	40
Antisemittisme i nye digitale medier	41
Hatkriminalitet - registreringspraksiser og nye manifestasjoner	41
Antisemittisme og tilgrensende forskningsfelt	42
Forskningshull - historiske temaer	42
LITTERATURLISTE	45

FORORD

Denne rapporten tar for seg forskning på jødisk liv og antisemittisme i Norge. Det første kapittelet gir en kunnskapsoversikt over sentrale publikasjoner og forskningsfokus i perioden 2015–2025.

Kapittel 2 inneholder foreløpige resultater fra en intervjustudie blant jøder i Norge. Analysen baserer seg på intervjuer med i underkant av hundre jødiske informanter og beskriver deres erfaringer med å leve i Norge etter 7. oktober 2023.

Det tredje og siste kapittelet peker på noen felt der det fremdeles er kunnskapshull og foreslår noen tematiske prioriteringer for videre forskning på jødisk liv og antisemittisme i Norge.

Rapporten er levert av HL-senteret og prosjektet ble finansiert av Kommunal- og distriktsdepartementet. Prosjektperioden har vært 1. november 2025–1. mai 2026.

Prosjektgruppen har bestått av Vibeke Moe Bjørnbekk (prosjektleder), Rachel Resaland Mizrachi (vitenskapelig assistent), Cora Alexa Døving og Claudia Lenz. I tillegg har forskerkolleger bidratt med verdifulle innspill, særlig takk til Kjetil Braut Simonsen for innspill til kapittel 1 og 3.

HL-senteret takker for oppdraget og håper at rapporten kan komme til nytte i det videre arbeidet med disse viktige feltene.

Jan Heiret, direktør

SAMMENDRAG

Denne rapporten består av tre deler. Første kapittel inneholder en oversikt over forskning på jødisk liv og antisemittisme i Norge i perioden 2015–2025. I løpet av denne perioden har forskningen på feltene utviklet seg betydelig. Kapittelet gjennomgår tre hovedtemaer: første del omhandler forskningen på antisemittismens historie og Holocaust i Norge, andre del tar for seg forskningen på antisemittisme i samtiden, mens siste del gjengir sentrale arbeider innen jødisk liv og identitet. Kunnskapsoversikten gjør ikke krav på å være fullstendig, men søker å identifisere hovedlinjer, utviklingstrekk og faglige tyngdepunkt. Selv om gjennomgangen først og fremst retter seg mot nyere studier, inkluderes også enkelte eldre verk som fortsatt utgjør et viktig faglig fundament. Disse arbeidene har hatt varig betydning for feltets utvikling og er nødvendige for å forstå hvordan nyere studier bygger videre på, utfordrer eller nyanserer tidligere kunnskap.

Kapittel to inneholder foreløpige resultater fra en intervjustudie blant jøder i Norge. Intervjumaterialet som danner grunnlaget for analysen, gir innsikter i jødiske erfaringer, fellesskap og identitet, og antisemittismens ulike fremtredelsesformer i dagens Norge. Bakgrunnen for intervjustudien er den dokumenterte økningen i antisemittisme etter Hamas' terrorangrep 7. oktober 2023 og den påfølgende israelske krigføringen på Gaza.

Flere beskriver en tid preget av sterke og overveldende inntrykk, men at hverdagen gradvis har blitt lettere etter hvert som tiden har gått. Samlet viser materialet en endring i hvordan informantene opplever sin plass i storsamfunnet, og en sterkere bevissthet om egen minoritetsposisjon. Et gjennomgående funn er at mange opplever en tydelig forskyvning i hva som anses som sosialt akseptabelt å si og mene om jøder. Flere beskriver dette som en normalisering av jødefiendtlige holdninger, der blant annet «gamle» fordommer og stereotyper har blitt mer synlige.

En tett assosiasjon mellom jøder og Israel ligger til grunn for mange av de negative erfaringene.

Informantene beskriver en hverdag som ofte er preget av usikkerhet og hyppige situasjonsvurderinger. Mange forteller at de bruker betydelig tid og krefter på å unngå situasjoner der de kan risikere negative opplevelser, og på å tolke hendelser i lys av kontekst og intensjon.

Nesten alle deltakerne i denne studien er etterkommere av Holocaust-overlevende. På ulike måter danner Holocaust et historisk bakteppe for informantenes tolkninger av egne erfaringer med antisemittisme og forståelse av situasjonen i dag. For noen fungerer historien som en påminnelse om å være på vakt, andre spør seg om kunnskapen om Holocaust kan føre til overdreven engstelse. I materialet fremkommer det en bekymring for at Holocaust som en samlende historisk referanse er utfordret av at jøder stadig oftere assosieres med overgrepere fremfor ofre.

Arbeidsplassen beskrives som en arena der noen opplever politisk aktivisme og kollegaers ytringer som belastende, mens andre, særlig på arbeidsplasser der politiske holdninger av ulike årsaker ikke markeres, har erfart jobben som et fristed med avstand til nyhetsbildet. Betydningen av støttende ledere ble også løftet frem. Skoleerfaringer varierer på tilsvarende måte, fra lærere som har vist omsorg og tatt ansvar, til situasjoner der elevs møte med læreres politiske holdninger har skapt utrygghet. Skolebarn fremstår som spesielt sårbare i vårt materiale, der foreldre forteller om ulike grader av ekskludering i klasserom og i skolegården. Informantene foreller også om hvordan unge etter 7. oktober i større grad velger å skjule sin jødiske identitet, særlig i overgangen mellom skoler og utdanningsnivåer, noe som kan ha bidratt til å gjøre en allerede liten minoritet enda mindre synlig.

Analysen viser hvordan jødisk identitet er blitt politisert, det vil si at de oppfattes som bærere av et bestemt politisk ståsted. Det fortelles også om en opplevelse av å stå alene i møte med økt aggresjon, fordommer og et hardere offentlig ordskifte. Sosiale medier trekkes frem som en arena der mange har møtt

antisemittiske uttrykk og kommentarer. Det rapporteres også om styrkede jødiske fellesskap, der nye grupper og initiativer har oppstått, og det har kommet frem et mangfold av nye jødiske stemmer. Fellesskapene er imidlertid også preget av en vanskelig tid med påfølgende spenninger, også internt.

Analysen av materialet i intervjustudien og gjennomgangen av tidligere forskning i rapportens første del danner utgangspunkt for det tredje og siste kapittelet i denne rapporten, som kommer med forslag til videre forskning, forskningsperspektiver og tematiske fokusområder.

Et gjennomgående motiv i mange av forslagene er spørsmålet om hvordan utviklingstrekk i samtiden preger antisemittisme som fenomen, fortolkningen av manifestasjoner og jødiske erfaringer, og i videre forstand vilkårene for jødisk liv. Perioden etter 7. oktober utgjør et omdreiningspunkt for mange av forslagene, men også bredere samfunnsmessige utviklingstrekk som utviklingen av nye digitale medier. Et annet utviklingstrekk som berøres, er den økende avstanden til Holocaust og betydningen av at de siste tidsvitnene forsvinner. Utviklingen reiser spørsmålet om hvordan minnet etter Holocaust kan bringes videre. Siste del omhandler forslag til nye forskningstemaer innen den historiske antisemittismeforskningen. Kunnskapen om historien danner et viktig utgangspunkt for vår forståelse av – og evne til å bekjempe – antisemittisme i samtiden. Forskning på samtidsfenomen og den historiske forskningen bør derfor sees som del av en større helhetlig innsats.

SUMMARY

This report examines research on Jewish life and antisemitism in Norway. It includes an overview of key publications and research themes from 2015–2025, presents preliminary findings from an interview study among Jews in Norway, and outlines suggested thematic priorities for future research.

The report was delivered by the Norwegian Center for Holocaust and Minority Studies, and the project was funded by the Ministry of Local Government and Regional Development. The project period was 1 November 2025–1 May 2026.

The project group has consisted of Vibeke Moe Bjørnbekk (project leader), Rachel Resaland Mizrahi (research assistant), Cora Alexa Døving and Claudia Lenz. In addition, fellow researchers have contributed valuable input; special thanks to Kjetil Braut Simonsen for comments on chapters 1 and 3.

*

This report consists of three parts. The first chapter provides an overview of research on Jewish life and antisemitism in Norway in the period 2015–2025. During this period, research in these fields has developed significantly. The chapter explores three main themes: the first section addresses research on the history of antisemitism and the Holocaust in Norway; the second examines research on contemporary antisemitism; and the final section presents key works on Jewish life and identity. The overview does not claim to be exhaustive, but seeks to identify main lines, developments, and scholarly focal points. Although the review primarily focuses on recent studies, it also includes some older works that have had lasting significance for the development of the field and are necessary for understanding how newer studies build on, challenge, or nuance earlier knowledge.

Chapter two presents preliminary findings from an interview study among Jews in Norway. The study was motivated by the documented rise in antisemitism in the aftermath of Hamas's terrorist attack on 7 October

2023 and the ensuing Israeli military operations in Gaza. The analysis provides insights into Jewish experiences, community and identity, and the various manifestations of antisemitism in contemporary Norway.

Several informants describe the period following Hamas' terrorist attack on 7 October 2023 as marked by strong and overwhelming impressions but note that everyday life has gradually become easier as time has passed. Overall, the material shows a shift in how informants perceive their place in the wider society, and a heightened awareness of their minority position. A recurring finding is that many experience a clear shift in what is considered socially acceptable to express about Jews. Several describe this as a normalization of anti-Jewish attitudes, where "old" prejudices and stereotypes have become more visible.

Informants describe their daily life as often characterized by uncertainty and frequent situational assessments. Many informants spend considerable time and energy avoiding situations where they may risk negative experiences, and on interpreting events in light of context and intention.

Almost all participants in this study are descendants of Holocaust survivors. In various ways, the Holocaust forms a historical backdrop for informants' interpretations of their own experiences with antisemitism and their understanding of the current situation. For some, history serves as a reminder to remain vigilant; others wonder whether knowledge of the Holocaust may lead to excessive anxiety. The material also reveals concern that the Holocaust as a unifying historical reference point is being challenged by how Jews are increasingly associated with perpetrators rather than victims.

The workplace is described as an arena where some experience political activism and colleagues' statements as burdensome, while others—particularly in workplaces where political views are, for various reasons, not expressed—experience their job as a refuge from

the news cycle. The importance of supportive leaders was also emphasized. School experiences vary in similar ways, from teachers who have shown care and taken responsibility, to situations where pupils' encounters with teachers' political views have created insecurity. Children appear particularly vulnerable in our material, with parents reporting various degrees of exclusion in classrooms and schoolyards. Informants also describe how young people, after 7 October, increasingly choose to hide their Jewish identity, especially when transitioning between schools and educational levels, which may have contributed to making an already small minority even less visible.

The analysis shows how Jewish identity after 7 October has become politicized, meaning that Jews are perceived as bearers of a particular political stance. Informants also describe a sense of standing alone in the face of increased aggression, prejudice, and a harsher public discourse. Social media is highlighted as an arena where many have encountered antisemitic expressions and comments. At the same time, strengthened Jewish communities are reported, with new groups and initiatives emerging and a diversity of new Jewish voices becoming visible. These communities, however, are also marked by a difficult period and resulting tensions.

The analysis of the interview material and the review of previous research in the first part of the report form the basis for the third and final chapter, which presents proposals for further research, research perspectives, and thematic areas of focus.

A recurring theme in many of the proposals is the question of how contemporary developments shape antisemitism as a phenomenon, the interpretation of its manifestations, and, more broadly, the conditions for Jewish life. The period after 7 October constitutes a turning point for many of the proposals, but broader societal developments—such as the evolution of new digital media—are also central. Another development addressed is the increasing temporal distance from the

Holocaust and the significance of the disappearance of the last Holocaust survivors. This raises the question of how the memory of the Holocaust can be carried forward. The final section discusses proposals for new research topics within historical antisemitism research. Knowledge of history forms an important basis for our understanding of—and ability to combat—antisemitism today. Research on contemporary phenomena and historical research should therefore be seen as part of a broader, integrated effort.

KAPITTEL 1: KUNNSKAPSOVERSIKT

Dette kapittelet inneholder en kunnskapsoversikt over sentrale publikasjoner og forskningstemaer innen jødisk liv og antisemittisme i Norge gjennomført de siste ti årene. Kapittelet er strukturert i tre deler. Først presenteres forskning på antisemittismens historie og Holocaust i Norge, med vekt på hvordan de historiske perspektivene har blitt videreutviklet i nyere tid. Deretter følger en gjennomgang av forskning på antisemittisme i samtiden, blant annet holdningsundersøkelser, analyser av offentlig debatt og forskning på nye digitale medier. Den tredje delen omhandler forskning på jødisk liv og identitet i Norge, med særlig vekt på studier som belyser erfaringer, praksiser, og minoritetens møte med majoritetssamfunnet.

ANTISEMITTISMENS HISTORIE OG HOLOCAUST I NORGE

Forskning på antisemittisme i Norge utviklet seg gradvis og på et relativt sent tidspunkt. Heller ikke Holocaust ble de første tiårene etter krigen i særlig grad behandlet som eget forskningsfelt, selv om skildringer fra krigsårene, ikke minst fra jødiske deportertes opplevelser i konsentrasjonsleirene, ga viktige innsikter knyttet til det som hadde foregått. Holocaust i Norge ble i større grad tematisert utenfor historikermiljøet enn innenfor, blant annet i pressen. Dette korresponderer i all hovedsak med utviklingen i de andre skandinaviske landene (se f.eks. Adams & Hess 2000). Fra slutten av 1960-årene begynte forskningen på jødernes historie i Norge å ta form. Et sentralt bidrag var Oskar Mendelsohns tobindsverk fra 1969/1986 (nyutgitt 2019), som samlet et omfattende empirisk materiale og ble stående som et pionerarbeid. Selv om fremstillingen var forsiktig og til tider tonet ned antisemittismens rolle i Norge, la verket et viktig fundament for senere forskning. I samme periode og i tiårene som fulgte kom også en rekke biografiske og personlige beretninger som dokumenterte jødiske erfaringer under og etter krigen, blant annet Herman

Sachnowitz' *Det angår også deg* (1976) og Robert Savosnicks *Jeg ville ikke dø* (1986). Disse vitnesbyrdene bidro til å etablere en tradisjon for formidling av jødiske erfaringer knyttet til Holocaust i Norge, en tematikk som senere er videreutviklet av både forskere og formidlere. Blant senere publikasjoner finner vi verk som *Tidsvitner - fortellinger fra Auschwitz og Sachsenhausen* (Lothe & Storeide 2006) og *Kvinnelige tidsvitner - fortellinger fra Holocaust* (Lothe 2013), som har løftet frem nye perspektiver på overlevelse, minne og formidling. Et helt ferskt bidrag som riktignok ikke har hovedfokus på Norge, er representert ved Frode Hellands verk *Holocaust. En historie fortalt av ofrene* (2025). Her settes ofrenes egne tekster, som dagbøker, vitneskildringer og selvbiografiske beretninger, i sentrum av fremstillingen.

På 1980- og 90-tallet kom kritiske studier relatert til Holocaust og norsk ansvar, blant annet Per Ole Johansens *Oss selv nærmest* (1984), som viste hvordan antisemittiske holdninger i politi og byråkrati preget behandlingen av jødene under krigen (se også Ringdal 1987). Slike arbeid utfordret forestillingen om antisemittisme som noe fremmed i Norge. Gjennom 1990-årene vokste det frem et bredere forskningsmiljø og nye strømninger i historiefaget åpnet for å se jødernes erfaringer fra et bredere perspektiv. Samtidig ga åpningen av arkiver i Øst-Europa etter jernteppets fall nye kilder og impulser til forskningen. En metodisk og tematisk reorientering flyttet historieforskningens perspektiv fra nasjonalsosialismenes «sentrum» til «periferien», og folkemordspolitikken lokale implementering og kollaborasjon. I Norge ble også gråsonene mellom motstand og samarbeid under okkupasjonen viet større oppmerksomhet, og politiets rolle i arrestasjonene av jødene ble undersøkt nærmere. En viktig milepæl var at feltet fikk institusjonell forankring (se også Bjørnbekk, Kopperud & Simonsen 2025, 11). Som følge av restitusjonsoppgjøret mot slutten av 1990-tallet ble HL-senteret etablert i 2001, mens Jødisk

Museum i Oslo åpnet i 2004.¹ Ved universitetene i Oslo og Bergen ble jødisk historie og antisemittisme tatt inn i undervisningen fra 1990-tallet og fremover.

De første tiårene etter 2000 inkluderte antisemittismeforskningen en rekke større prosjekter som på hvert sitt vis var banebrytende. HL-senterets prosjekt «Jøden som kulturell konstruksjon i norsk offentlighet 1814-1940» (2008–2013), finansiert av Norges forskningsråd, representerte det første systematiske forsøket på å analysere hvordan «jøden» var blitt fremstilt i språk, bilder og kulturelle forestillinger før andre verdenskrig. Prosjektet bidro til å styrke antisemittisme som et eget forskningsfelt i Norge (12–13). Resultatene fra prosjektet inkluderte både et doktorgradsarbeid (Lien 2015) og en rekke masteroppgaver.² Som en del av prosjektet ble også antologien *Forestillinger om jøder – aspekter ved konstruksjonen av en minoritet*, utgitt (Moe & Kopperud 2011).

Forskning på Holocaust i Norge har kombinert historisk dokumentasjon med analyser av ansvar, propaganda og minnekultur. Et tidlig arbeid innen Holocaust-forskningen ble gjort i tilknytning til prosjektet «Norske frivillige i Waffen SS», gjennomført ved HL-senteret i perioden 2006–2010.³ Prosjektet belyste de frivilliges bakgrunn, motivasjon og rekruttering, samt de norske enhetenes struktur og plassering innenfor Waffen SS. Blant resultatene fra prosjektet er Sigurd Sørli's doktorgradsavhandling, *Solkors eller hakekors: nordmenn i Waffen SS 1941-1945* (2015) og boken *Himmlers Norge – nordmenn i det storgermanske prosjekt* (Emberland & Kott 2010). Senere er det blant annet gjort flere studier av NS-antisemittismen og den ideologisk-propagandistiske antisemittismen, samt om motstandsbevegelsens handlingsrom og handlingsvalg (se f.eks. Karcher & Simonsen 2024; Sørensen & Simonsen 2020).

Samtidig har forskningen hatt et lengre historisk perspektiv, der både eldre og nyere former for jødefiendtlighet utgjør en referanseramme og analysebakgrunn. Et viktig element i deler av den norske forskningen på antisemittisme har vært undersøkelsen av de samfunnsmessige forutsetningene for og funksjonen som jødefiendtlighet har hatt. Samlet viser denne forskningen hvordan Holocaust i Norge både må forstås som en del av en lengre tradisjon av jødefiendtlige forestillinger og som et resultat av konkrete politiske og institusjonelle handlinger under krigen. Perspektivene kan knyttes til bredere debatter innen antisemittismeforskningen, der noen har vektlagt kontinuitet og andre brudd, i antisemittismens historie. Mens antisemittismens konstruksjoner av «jøden» har hatt viktige, idémessige kontinuiteter der jøder i lange historiske perioder er blitt fremstilt som illojale, mektige og fremmede, og assosiert med undergravende og onde krefter, har konstruksjonene samtidig vært fleksible i den forstand at de har knyttet an til aktuelle problemer og situasjoner i samtiden (brudd) (se f.eks. Hoffmann 1994; Simonsen 2023).

Forskningen har utfordret forestillingen om at antisemittisme var et marginalt fenomen i Norge og dokumentert hvordan den var både institusjonalisert og kulturelt forankret, fra «jødeparagrafen» i 1814 til avvisningen av flyktninger på 1930-tallet (se f.eks. Hoffmann 2019). I forbindelse med 100-årsmarkeringen av Grunnloven utkom Håkon Harkets bok *Paragrafen. Eidsvoll 1814* i 2014. Den drøftet den ideologiske bakgrunnen for paragraf 2 i Grunnloven av 1814, og viste hvordan adgangsforbudet for jøder hadde et religionskritisk fundament og sprang ut av opplysningsbasert antisemittisme, der jødene ble fremstilt som en trussel mot nasjonsbyggingen. Frode Ulvund (2014) undersøker

1 Bjørn Westlies avsløringer i Dagens Næringsliv i 1995 dokumenterte mangler i behandlingen av inndratt jødisk eiendom. Dette bidro til å utløse prosessen som ledet frem til restitusjonsoppgjøret i 1998.

2 For en oversikt, se *Jøden som kulturell konstruksjon i norsk offentlighet 1814-1940* (avsluttet) - HL-senteret.

3 *Norske frivillige i Waffen SS* (avsluttet) - HL-senteret.

på sin side hvordan adgangsforbudet ble håndhevet, fra innføringen av paragrafen i 1814 til den ble opphevet i 1851. En komparativ analyse av paragrafen i skandinavisk sammenheng er gjort i antologien *The Exclusion of Jews in the Norwegian Constitution of 1814* fra 2016 (Hoffmann 2016). Senere verk har også undersøkt fremstillinger av jøder i litteratur, politikk og presse på 1930-tallet, og hvordan skepsis og fremmedfiendtlighet både preget møtet med jødiske flyktninger og var en del av forhistorien til Holocaust i Norge (se bl.a. Brustad 2023; Westlie 2022; Brovold 2020; Snildal 2015). Lien (2015) viser i sin avhandling hvordan norsk presse mellom 1905 og 1925 bidro til å konstruere «jøden» som en motsetning til det norske, gjennom karikaturer og forestillinger som knyttet jøder til både radikalisme, kapitalisme og umoral. Et utvalg nedsatt av Den norske kirke gjennomgikk i perioden 2021–2024 kirkens relasjon til jøder og jødedom i et lengre tidsperspektiv (DnK 2024). Et pågående doktorgradsarbeid (Kopperud 2026) undersøker også kirkens syn på jødene, med vekt på diskurser i perioden 1851–1940. Samlet peker disse studiene på antisemittismens lange linjer i norsk kontekst, der Holocaust ikke oppstod i et tomrom, men bygget på allerede etablerte forestillinger og praksiser.

Forskningen på Holocaust i Norge har det siste tiåret blant annet undersøkt sentrale samfunnsinstitusjoners og aktørers møte med den nazistiske okkupasjonsmakten, den økonomiske likvidasjonen av jødisk eiendom og hjemmefrontens kunnskap og handlemåter under Holocaust. Viktige bidrag har kommet innen rammene av prosjektet «Demokratiets institusjoner i møte med en nazistisk okkupasjonsmakt» (DIMNO) ved HL-senteret (avsluttet i 2016). Prosjektet var finansiert av Norges forskningsråd og undersøkte hvordan politi, embetsverk og skole håndterte ansvar, press og moralske valg under okkupasjonen.⁴ Prosjektet resulterte blant annet i to

doktorgradsavhandlinger (Simonsen 2016; Hetland 2025) og en monografi (Karcher 2018). Blant nyere verk om Holocaust i Norge står Bjarne Brulands *Holocaust. Registrering. Deportasjon og tilintetgjørelse* (2017) sentralt. Verket gir en detaljert gjennomgang av alle stegene frem mot deportasjonen og tilintetgjørelsen av jødene i Norge under andre verdenskrig. Synne Corells *Likvidasjonen* (2021) tar for seg den økonomiske likvidasjonen av jødisk eiendom i forbindelse med Holocaust og fremhever Nasjonal Samlings aktive rolle. Corell konkluderer med at kollaborasjonsregimet hadde en selvstendig betydning, i kontrast til forskning som primært har lagt vekt på den tyske okkupasjonsmakten. Elise Barring Berggrens doktorgradsavhandling *In Search of Lost Homes: Post-Holocaust Restitution in Norway 1945-1950s* (2025) flytter oppmerksomheten til etterkrigstidens tilbakeføring av jødisk eiendom og belyser hvordan både materielle tap og statlige restitusjonsordninger påvirket overlevendes muligheter til å gjenoppbygge sine liv. Berit Reisel's *Hvor ble det av alt sammen?* (2021) tar også utgangspunkt i den økonomiske dimensjonen av Holocaust og dokumenterer arbeidet i Skarpnes-utvalget i forbindelse med restitusjonsoppgjøret. Jødernes erfaringer fra tiden etter frigjøringen danner utgangspunktet for Ingjerd Veiden Brakstads bok *Etter folkemordet: 1945–* (2021). Hun betegner den første etterkrigstiden som en «etterfolkemordetid», og løfter dermed frem jødernes særegne situasjon, preget av uerstattelige tap og sorg, og møtet med storsamfunnet.

En lengre debatt sprang ut av Marte Michelets bok *Hva visste Hjemmefronten?* (2018). Michelet hevdet der at deler av motstandsbevegelsen hadde kunnskap om jødernes skjebne uten å gripe inn, og utfordret etablerte forestillinger om hjemmefrontens rolle. Boken utløste en omfattende offentlig diskusjon og svar i form av nye publikasjoner (Berggren, Tangestuen & Bruland

4 Demokratiets institusjoner i møte med en nazistisk okkupasjonsmakt: Norge i et komparativt perspektiv (avsluttet) - HL-senteret.

2020; Søby 2021; Michelet 2021; Tangestuen 2023; Sørensen & Simonsen 2020; Heiret 2023). Senere verk har på nytt løftet frem diskusjonen om norske aktørers ansvar for Holocaust, blant annet om politiinspektør Knut Rød (Rønnebu 2025; Steinfeldt 2025), mulige motiv og utfordringer knyttet til politiets deltagelse i Holocaust (Hetland 2025), Nasjonal Samlings rolle i spredningen av antisemittisk propaganda i norske aviser (Westlie 2019) og NS-antisemittismen under okkupasjonen (se bl.a. Simonsen 2023; 2017).

Et annet spor i forskningen har vært å undersøke hvordan Holocaust og antisemittisme er blitt fremstilt i offentligheten, og hvordan minnekulturen har utviklet seg. Synne Corells bok *Krigens ettertid: Okkupasjonshistorien i norske historiebøker* (2010, basert på avhandlingen fra 2009) analyserer hvordan historien ble formet i sentrale oversiktsverk om okkupasjonsårene. Corell viser her hvordan verkene etablerte et nasjonalt «vi» og hvordan vanskelige temaer, særlig det norske politiets rolle i arrestasjonene av jødene, ble omskrevet eller tonet ned. I den offentlige debatten og i historiske verk ble antisemittisme fremstilt som et i hovedsak fremmed fenomen i det norske samfunnet, og en patriotisk minnekultur bidro til å skyve spørsmål om norske aktørers ansvar til side. Jon Reitans avhandling *Møter med Holocaust. Norske perspektiver på tilintetgjørelsens historiekultur* (2015) tar for seg perioden fra 1945 til 2014 og dokumenterer hvordan minnekulturen i Norge har endret seg over tid, preget av både glemsel og bevaring, og hvordan nasjonale fortellinger har fungert som en overordnet ramme for forståelsen av Holocaust. Senere har Ingjerd Veiden Brakstad (2023) undersøkt avisdekningen i årene etter krigen og viser hvordan omtalen av jødeforfølgelsene ble innvevd i det hun omtaler som en nasjonalmystisk fortelling om motstandskampen. Denne retorikken gjorde Holocaust synlig i offentligheten, men samtidig skapte den blindsoner i forståelsen av forbrytelsens egenart og i fordeling av skyld og ansvar.

Kjetil Braut Simonsen sin bok *I skyggen av Holocaust: Antisemittisme i norsk historie 1945-2023* (2023) viser i et langtidsperspektiv hvordan antisemittiske forestillinger fortsatte å virke i Norge etter krigen. Boken viser hvordan konspirasjonsfortellinger, stereotypier og gamle forestillinger om jøder har overlevd i skyggen av Holocaust, og hvordan de har endret form gjennom ulike historiske perioder. Fordi antisemittisme etter 1945 ble sterkt tabuisert i offentligheten, manifesterer antijødiske forestillinger seg i større grad gjennom indirekte, kodete og kontekstavhengige uttrykk. Dette har samtidig skapt et behov, både innen forskning og i den offentlige debatten, for å avklare begrepets innhold og rekkevidde, og undersøke gråsoner av antisemittiske uttrykk. Også antologien *Antisemittismens lange linjer: Jødefiendtlighet i norsk fortid og samtid* (Bjørnbekk, Kopperud & Simonsen 2025) utforsker, men fra svært ulike metodiske innfallsvinkler, hvordan jødefiendtlige ideer har kommet til uttrykk i ulike perioder i Norge.

De siste tiårene har forskningen viet stadig større oppmerksomhet til samtiden. Forskningen i Norge har delvis vokst frem i kjølvannet av brede kartlegginger av antisemittiske holdninger i befolkningen og av den jødiske minoritetens erfaringer. Utviklingen har skjedd parallelt med en økt forskningsinnsats i andre europeiske land, og de senere årene har en systematisering av empiriske måleverktøy muliggjort mer presise komparative undersøkelser.

Den israelsk-palestinske konflikten og geopolitiske utviklingstrekk har bidratt til å rette oppmerksomheten mot hvordan antisemittisme manifesteres i nye former og i ulike deler av det politiske landskapet. Også den teknologiske utviklingen gjennom nye digitale medier og framveksten av kunstig intelligens har i økende grad vært behandlet i forskningen. En annen tendens er en sterkere tematisering av spørsmål knyttet til jøders situasjon og erfaringer som minoriteter, inkludert opplevelser med antisemittisme.

FORSKNING PÅ ANTISEMITTISME I SAMTIDEN

HL-senterets holdningsundersøkelser fra 2011, 2017, 2022 og 2024 representerer et gjennombrudd i forskningen på antisemittisme i samtiden idet man for første gang hadde representative data om befolkningens holdninger som gjorde det mulig å analysere mønstre av fordommer og jødiske minoritetserfaringer over tid i norsk kontekst.⁵ Undersøkelsene har etablert et empirisk grunnlag for politikkkutforming og offentlig debatt. I perioden som gikk fra den første undersøkelsen ble gjennomført i 2011 til kartleggingen i 2022 viste resultatene en gradvis nedgang i utbredelsen av tradisjonelle former for antisemittisme. Noen viktige gjennomgående funn fra undersøkelsene har vært at antisemittiske holdninger i Norge henger sammen med både muslimfiendtlighet og generell fremmedfrykt. Antisemittisme er også mer vanlig blant menn, eldre og dem med lav utdanning, samt blant muslimske respondenter. Funnene viser også at det eksisterer en liten, men tydelig sammenheng mellom antiisraelske syn og utbredelse av antisemittiske holdninger (Moe 2022, 67–94). HL-senterets undersøkelser inneholdt både i 2017 og 2022 egne kartlegginger blant jødiske respondenter om erfaringer med antisemittisme. Resultatene viser tydelig hvordan negative opplevelser ofte har Israel og den israelsk-palestinske konflikten som bakteppe (se også kapittel 2).

Åpne svaralternativer i HL-senterets undersøkelser gir en indikasjon på hvordan forståelsen av antisemittisme i den norske befolkningen så vel som fenomenet selv har endret seg over tid. Analysene viser blant annet hvordan en andel av respondentene legger skylden på jødene selv når de skal forklare

negative holdninger (Moe, Lenz, Døving & Levin 2016; Bjørnbekk 2025). Den israelsk-palestinske konflikten fungerer som en sentral tolkningsramme, og mange jødiske respondenter peker på en sammenblanding av «jøde» og «Israel» som en mulig forklaring på negative holdninger. Materialet gir flere indikasjoner på hvordan synet på Israel preger synet på jøder.

Når det gjelder temaet om forholdet mellom holdninger til Israel og antisemittisme, argumenterer Torkel Brekkes bok *Ingen er uskyldige: Antisemittisme på venstresiden* (2023) for at deler av venstresidens Israel-kritikk i perioder har glidd over i generaliserende beskrivelser av jøder og konspirasjonsfortellinger med antisemittiske trekk. Åsmund Borgen Gjerdes doktorgradsavhandling *The Meaning of Israel: Anti-Zionism and Philo-Zionism in the Postwar left* (2019, utgitt som bok i 2025) undersøker en historisk dimensjon av dette forholdet gjennom en analyse av hvordan venstresidens syn på Israel og sionisme endret seg i etterkrigstiden, og hvordan forestillinger om Israel og jøder har blitt knyttet til bredere ideer om sivilisasjon og imperialisme. Spørsmålet tas også opp i Simonsen (2023), som viser hvordan både venstreradikal antisionisme og høyreekstrem ideologisk antisemittisme har kommet til uttrykk i etterkrigstiden, og blant annet hvordan debatten om Israel-Palestina har blitt en sentral arena der grensene for hva som skal forstås som antisemittisme kontinuerlig forhandles. Boken inneholder mer spesifikt analyser av den venstrerevolusjonære antisionismen i 1960,- og 70-årene og næranalyser av antisemittiske innslag i debatter om Libanon-krigen (1982), «den andre intifadaen» (årene 2000–2003) og Gazakrigen (2008–2009). Tidligere arbeid har undersøkt forholdet mellom

⁵ Alle undersøkelsene er gjennomført av HL-senteret. Finansieringen har variert:

2011: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Utenriksdepartementet og Justisdepartementet.

2017: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Justis- og beredskapsdepartementet, Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Kunnskapsdepartementet og Utenriksdepartementet.

2022: Kultur- og likestillingsdepartementet, Barne- og familiedepartementet, Justis- og beredskapsdepartementet, Kommunal- og distriktsdepartementet og Kunnskapsdepartementet.

holdninger til jøder og staten Israel, slik dette kan spores innen mer avgrensede felt, som pressen eller i lærebøker (Johansen 2008).

Samtidig er spørsmålet om koblingen mellom antisemittisme og kritikk av Israel omdiskutert og politisert. Johannes Due Enstad (2024) viser i sin artikkel «Det eldste hatet i en ny tid» hvordan denne tendensen skaper betydelige analytiske og normative utfordringer. Polariseringen i debatten om antisemittismens fremtredelsesformer og grenser har også innvirkning på forskningens vilkår idet selve definisjonen og forståelsen av begrepet antisemittisme er under debatt. Både den faglige og offentlige samtalen om disse temaene involverer dessuten spørsmål om tilgrensende begrep som antisionisme og sionisme.

Forskningsprosjektet «Shifting Boundaries. Definitions, Expressions and Consequences of Antisemitism in Contemporary Norway», som ble gjennomført av HL-senteret i perioden 2017–2020, hadde dataene fra holdningsundersøkelsene som del av analysegrunnlaget.⁶ Prosjektet var finansiert av Norges forskningsråd og tok utgangspunkt i at åpne uttrykk for antisemittisme ble marginalisert i offentligheten etter Holocaust, men at antisemittiske forestillinger likevel kunne leve videre i indirekte, kontekstbundne og til dels tildekkende former. Dette fenomenet ble forstått gjennom begrepet «kommunikasjonslatens» som åpnet for å undersøke hvilke sosiale rom antisemittiske ideer sirkulerer i, hvordan de uttrykkes, og hvordan selve begrepet «antisemittisme» brukes i politiske og moralske grensedragninger i dagens Norge (Hoffmann & Moe 2020, 7–25). Delprosjektene bidro til å belyse tematikken fra ulike perspektiver. Blant annet analyserte Birgitte P. Haanshuus i sin doktorgradsavhandling (2024) hvordan digitale plattformer skaper nye muligheter for hatytringer og hvilke konsekvenser dette har for den jødiske minoriteten. Masteroppgaver gjennomført innen

rammene av prosjektet viste hvordan antisemittiske ideer kan komme til uttrykk i alt fra meme-kultur (Hercz 2021) til tilsynelatende nøytrale debatter om omskjæringsritualet (Davidsen 2021). Fremstillinger av jøder og jødiske ritualer i norsk presse er også tematisert i Døving (2016).

Samlet sett belyste prosjektet gjennom ulike metodiske og analytiske tilnærminger spørsmålet om hvordan antisemittisme kan måles og forstås. Flere av prosjektets funn ble samlet i antologien *The Shifting Boundaries of Prejudice* (Hoffmann & Moe 2020). Selv om prosjektet var avgrenset til antisemittisme, utvidet antologien perspektiver og analyserte sammenhenger mellom antisemittisme og muslimfiendtlighet, et viktig bidrag i en europeisk forskningskontekst der disse fenomenene ofte har blitt studert separat. Dette komparative perspektivet er gjennomført i HL-senterets holdningsundersøkelser siden 2017 og har gitt dypere innsikt i hvordan begge fenomen manifesteres og erfares i dagens Norge, både likheter og forskjeller.

Muslimsk-jødiske relasjoner dannet også det tematiske utgangspunktet for Vibeke Moe Bjørnbekks doktorgradsavhandling *Community, Boundaries and Meaning in Narratives about Jews among Muslims in Norway* (Moe 2021), publisert som bok i 2024 (Bjørnbekk 2024). Basert på kvalitative intervjuer viser studien hvordan muslimske fortellinger om jøder kan være konfliktpregende, ikke minst når referanserammen er den israelsk-palestinske konflikten, og solidariske, gjennom religiøse bånd og gjennom felles minoritetserfaringer i Norge. Mens innfallsvinkelen for prosjektet var «fortellinger om jøder», viser analysen hvordan tematikken også løftet frem fortellinger om muslimer – når informantene beskrev jødedom og jøder fra et religiøst perspektiv, viste de ofte til islamske forestillinger og egen religiøsitet, Israel-Palestina-tematikken berørte jødisk-muslimske relasjoner også på lokalplan, mens referanser

6 Shifting boundaries. Definitions, Expressions and Consequences of Antisemitism in Contemporary Norway (avsluttet) - HL-senteret.

til antisemittisme ble reflektert i egne fortellinger om diskriminering og ekskludering. Studien representerer et relasjonelt forskningsperspektiv der forholdet mellom jøder og muslimer forstås som dynamisk og betinget av kontekst, og peker mot en bredere forståelse av hvordan antisemittisme og minoritetserfaringer henger sammen.

Utviklingen etter 7. oktober 2023 peker på et økende empirisk og teoretisk behov for å forstå hvordan antisemittisme artikuleres, tolkes og oppleves i en tid hvor debatten om Israel-Palestina preger jødernes situasjon i Norge og hvor det samtidig skjer en polarisering og politisering av diskursen rundt antisemittisme, sionisme og Israel. Forskning og formidling har tatt for seg denne tematikken blant annet gjennom undersøkelser av jødiske erfaringer. Allerede kort tid etter angrepet 7. oktober 2023 meldte norske jøder om økt utrygghet, trakassering og hatretorikk. Journalister og enkeltpersoner har bidratt med viktige, tidlige beskrivelser av situasjonen etter 7. oktober som har formet offentlig oppmerksomhet og bidratt til å belyse endringer i jødernes hverdagsliv og trygghetsopplevelse. Et flertall av respondentene i en spørreundersøkelse gjennomført av NRK høsten 2023 oppga at de hadde blitt mer forsiktige med bruk av synlige jødiske symboler, og at mediedekningen av konflikten gjorde hverdagen vanskeligere. Undersøkelsen gir et verdifullt innblikk i hvordan krigen og den påfølgende debatten i en tidlig fase påvirket jødernes opplevelse av trygghet og åpenhet om egen identitet i Norge (NRK 2023). For å utvide kunnskapen om norske jøder erfaringer i denne perioden iverksatte HL-senteret våren 2025 et nytt intervjuprosjekt blant jøder i Norge.⁷ Resultater fra denne pågående studien danner utgangspunktet for kapittel 2 i denne rapporten.

Analysen av digitale ytringer etter 7. oktober 2023 antyder at språklige angrep og fiendtlig retorikk

mot jøder og muslimer har økt betydelig, samtidig som debatten er blitt mer polarisert og følelsesladet (Amnesty 2023). Med støtte fra Fritt Ord igangsatte HL-senteret i samarbeid med KIFO et prosjekt våren 2024 for å undersøke kristne, muslimske og jødiske trossamfunns deltagelse i den offentlige debatten etter 7. oktober.⁸ Prosjektet analyserte argumentasjonsformer og begrepsbruk. Masteroppgaver som ble gjennomført innenfor rammene av prosjektet undersøkte hvordan begreper som sionisme (Mizrachi 2025) og folkemord (Lie 2025) ble brukt og forstått, samt hvordan retoriske virkemidler preget debatten.

HL-senteret gjennomførte i 2024 også en ny holdningsundersøkelse for å kartlegge om nordmenns syn på jøder og muslimer i Norge hadde endret seg etter 7. oktober. Målgruppen var den norske befolkningen over 18 år. Resultatene viste at den nedadgående trenden i antisemittiske holdninger fra 2011 til 2022 hadde snudd. Sammenlignet med 2022 var det en signifikant økning i alle undersøkelsens dimensjoner av negative holdninger til jøder. Undersøkelsen viste også en økning i andelen som åpent sier at israelsk politikk har gjort dem mer negativt innstilt til jøder generelt (fra 26 prosent i 2022 til 33 prosent i 2024).

JØDISK LIV OG IDENTITET

Ved siden av forskningen på antisemittisme har det de siste årene også kommet flere bidrag til studiet av jødisk liv og identitet i Norge, både fra et historisk og et samtidsperspektiv. Et tidlig arbeid er intervjustudien «Det som er jødisk» (Døving & Moe 2014). Basert på kvalitative intervjuer blant tre generasjoner jøder i Norge undersøkte forskerne her jødisk identitet, religiøsitet, holocaustminne og erfaringer med antisemittisme. Prosjektet la et empirisk grunnlag for senere og mer omfattende forskningsinitiativ. Et sentralt prosjekt var

⁷ Kart og terreng – antisemittisme i samtid – HL-senteret

⁸ Diskursanalyse av kristne, muslimske og jødiske trossamfunns deltagelse i den offentlige debatten om antisemittisme etter 7. oktober 2023 – HL-senteret.

«Negotiating Jewish Identity – Jewish Life in 21st Century Norway», gjennomført ved HL-senteret i perioden 2015 til 2022 og finansiert av Norges forskningsråd.⁹ Prosjektet utviklet ny kunnskap om hvordan jødisk identitet formes i Norge i dag og hvordan jøder fortolker sin identitet i møte med majoritetssamfunnet og samtidens flerkulturelle kontekst. Resultatene fra prosjektet ble samlet i antologien *Jødisk. Identitet, praksis og minnekultur* (Døving 2022). Boken presenterte resultatene fra flere delprosjekter, blant annet studier av gudstjenester og undervisning i Det Mosaiske Trossamfund og av jødisk religiøst liv og praksis innen ulike lokale rammer. Andre temaer inkluderte hvordan minnet etter Holocaust møtes i nye generasjoner og hvordan tradisjon og minner preger identitet på tvers av generasjoner. Sammen tegner disse bidragene et bilde av hvordan jødisk identitet i Norge stadig formes, både gjennom institusjoner og personlige erfaringer, og i møtet mellom historiske minner og egen samtid. I kjølvannet av prosjektet har nyere utgivelser blant annet undersøkt hvordan jøder posisjoneres i norsk offentlighet i lys av andre minoriteter og hvordan norske jøder selv posisjonerer seg i relasjon til den muslimske minoriteten (Døving 2023). Analysen viser her at både universelle rettighetsdiskurser og debatter om antisemittisme og muslimfiendtlighet har påvirket jøders posisjoneringer og selvforståelse som minoritet.

Blant nyere bidrag til minneforskningen finner vi Marie Ebersson Degnæs' doktorgradsavhandling (2023), som undersøker hvordan barnebarn av norske jødiske overlevende forholder seg til minnet om Holocaust. Degnæs viser hvordan erfaringene fra folkemordet preger hverdag og identitet, og hvordan de balanseres mellom egne familiehistorier og den norske minnekulturen. Snublesteinenes betydning som offentlig minnekulturelt uttrykk er utforsket i Degnæs & Lenz (2022). Et annet nytt bidrag til minneforskningen er Ingeborg Rebecca M. Hellebergs doktorgradsavhandling *Ruth Maiers plass – i lys av kollektive minner og livsskriving* (2024), som viser

hvordan Maiers egne tekster kan gi nye innblikk i hvordan erfaringer fra Holocaust blir forstått og formidlet i Norge.

En rekke nye publikasjoner har studert jødiske erfaringer i et historisk perspektiv. Bjørndal-Lien (2022) viser for eksempel med utgangspunkt i integreringshistorier i Norge fra slutten av 1800-tallet hvordan innvandring og tilpasning fant sted i et land med svært lite ikke-skandinaviske innvandring. Noen sentrale, tidligere studier har undersøkt norske jøders syn på sionisme og relasjon til Israel i mellom- og etterkrigstiden (Banik 2007; 2009), og den geografiske og sosioøkonomiske situasjonen til jødiske innvandrere til Norge fra de tidligste årene (etter 1851) til 1942 (Gjernes 2007). Flere nyere bøker formidler historiene til konkrete jødiske familier og dokumenterer både levd liv og tap. Fra ulike perspektiv gir de unike innblikk i jødisk liv i Norge og det brede spekteret av erfaringer som dette representerer. Disse utgivelsene skiller seg fra den akademiske forskningen ved at de ikke primært søker å kartlegge hendelser gjennom arkivstudier, men formidler levende erfaringer og minner. Et sentralt tema i flere av de nyere beretningene er taushet og fortielse. Irene Levin (2021) og Monica Csango (2017) beskriver hvordan kunnskap om familiens historie ble holdt tilbake og hvordan etterkommere først i voksen alder begynte å nøste opp i fortiden. Slike fortellinger viser hvordan Holocaust ikke bare var en historisk hendelse, men også en traumatisk arv som har preget generasjoner (se litteraturlisten for flere henvisninger).

Samlet sett representerer disse personlige beretningene viktige tilskudd til den akademiske kunnskapsproduksjonen. De gir stemme til enkeltmennesker og familier, og bidrar til å humanisere og konkretisere historien. Denne trenden mot mikrohistorie og minnekultur har vært tydelig det siste tiåret, og utvider forståelsen av jødisk liv og antisemittisme i Norge.

---

9 Negotiating Jewish Identity - Jewish Life in 21st Century Norway - HL-senteret.

KAPITTEL 2: LIVET ETTER 7. OKTOBER – ERFARINGER BLANT JØDER I NORGE

INNLEDNING

I Norge og internasjonalt er det målt en økning i antisemittisme etter 7. oktober 2023. Både HL-senterets forskning på holdninger, politiets statistikk om hatkriminalitet og undersøkelser blant jøder viser denne utviklingen (HL-senteret 2024; Politiet 2025; NRK 2023). Med dette som bakteppe etablerte HL-senteret et dokumentasjonsprosjekt med mål om å samle inn 100 erfaringsbaserte intervjuer med jøder i ulike aldersgrupper og bosatt ulike steder i landet. Intervjuprosjektet ble påbegynt våren 2025 og skal avsluttes i desember 2026. Intervjuene gir en bred innsikt i hvordan det har vært å ha en jødisk identitet i møte med ulike arenaer i samfunnet de to siste årene. De innsamlede fortellingene om erfaringer gir også viktig innsikt i antisemittismens ulike former og ikke minst i hvordan jøder selv oppfatter og beskriver egen utsatthet. Dette kapittelet bygger på data fra dette dokumentasjonsprosjektet.

Dokumentasjonsprosjektet rommer nå i underkant av 100 intervjuer. Analysen peker på noen trekk som går igjen i materialet og temaer som fremsto som viktige for informantene. Siden intervjuene har foregått over mer enn et år, er det også mulig å se indikasjoner på endringer knyttet til at tiden går. Noen inntrykk som var sterke i begynnelsen av 2025 er mindre viktige eller fremstår i et litt annet lys et år senere.

Materialet er kategorisert tematisk og utfra hvor hendelser finner sted og hvordan opplevelsene kontekstualiseres av informantene selv. Analysearbeidet er fremdeles i en tidlig fase. I videre forskning vil materialet kunne studeres utdypende både med tanke på endringer over tid, generasjonsforskjeller og i lys av teorier innenfor fagfeltet, for å nevne noe.

Den jødiske minoriteten er liten i Norge, men mangfoldig både når det kommer til grad av religiøsitet, forståelser av identitet og politisk ståsted. Nærheten til Israel er også varierende og kan bygge på ulike relasjoner, for eksempel ved å inkludere statsborgerskap, nære slektninger, eller at landet er symbolsk viktig.

Dette mangfoldet er imidlertid bare delvis synlig i denne rapporten, som av anonymitetshensyni liten grad har kontekstualisert eksemplene.

Selv om det kun er litt over halvparten av den jødiske befolkningen som er medlem i et trossamfunn, vet vi fra tidligere forskning at også ikke-medlemmer anser trossamfunnene som helt sentrale i bevaring av jødisk liv, og slik flere informanter påpekte, «viktige å ha til tider der vi kanskje ville trenge menigheten» (Døving & Moe 2014; Døving 2022). Økt aktivitet i organisert jødisk liv tyder på at det for mange er en slik tid nå, og nettopp derfor begynte vi rekrutteringen av informanter gjennom trossamfunnene. Det Mosaiske Trossamfund var behjelpelig med å sende ut forespørsel om å delta i studien til sine medlemmer. Vi har også rekruttert via andre jødiske nettverk, som Kos & Kaos, Jødisk ungdomsforening og Jødiske stemmer for rettferdig fred, og brukt den såkalte snøballmetoden, der rekruttering skjer via kontakter.

Samlet er informantene godt fordelt i aldersgruppen 18–80 år, men med noe overvekt av personer mellom 50 og 70 år og med medlemskap i Det Mosaiske Trossamfund. Det er en jevn fordeling mellom menn og kvinner og vi har aktivt rekruttert personer utenfor de store byene for å sikre en geografisk spredning.

Intervjuguiden er løst strukturert, med et sett av fastlagte temaer. For å fange opp hvorvidt informantene anså 7. oktober som et skille i sine liv, begynte vi intervjuene med spørsmål om bakgrunn og oppvekst. Beskrivelsene av hverdagsliv før og nå har gitt en rik kontekstuell ramme for tolkning av fortellingene om negative opplevelser. Intervjuguiden inneholder også spørsmål om syn på storsamfunnet, egen psykisk helse, syn på fremtiden og forholdet til den muslimske minoriteten. Spørsmålet om hvordan negative erfaringer skulle forstås, ikke minst om de var uttrykk for antisemittisme, utgjør en kilde til lange refleksjoner i samtalen.

Det har vært et viktig metodisk premiss å la informanter fortelle om opplevelser uten å forholde seg til en definisjon på antisemittisme. Hva slags opplevelser informantene har hatt og hvordan de selv forklarer dem har vært det primære formålet med intervjuene.

Det er et metodisk dilemma forbundet med å bygge opp et intervjumateriale fra en tid som for jøder i Norge skiller seg ganske markant ut fra tidligere år. Hva betyr så et materiale som er tydelig preget av en tidsperiode med mye engstelse og negative opplevelser? Vil det innsamlede materiale kunne gi innsikt i noe av varighet?

Kunnskapen om antisemittisme har hatt en viktig kilde i epoker da antisemittisme var spesielt synlig, det vil si ikke nødvendigvis i «normale tider». Vi vil hevde at nettopp tider som aksentuerer fenomener som antisemittisme, rasisme og muslimfiendtlighet er forskningsmessig viktige for å identifisere mekanismer bak fenomenene – hva er driverne bak og hva slags uttrykksformer preger fenomenet her og nå. Datamaterialet utgjør også en viktig kilde til kunnskap om hvordan fordommer mot den jødiske minoriteten trigges og erfares i lys av storpolitikk langt utenfor Norges grenser, og kanskje aller viktigst, intervjuene gir innsikt i identitetserfaringer som våre informanter kommer til å bære med seg i lang tid.

Som et kvalitativt prosjekt er målet med denne undersøkelsen ikke å generalisere, men å utforske nyanser og beskrive mønstre. Materialet er likevel omfattende og med nær hundre informanter er det både noen tydelige resultater og muligheter for mange videre analyser.

I kapittelet er det benyttet noen kategorier som tar sikte på å si noe om hvor vanlig en opplevelse er. Mens uttrykk som «de aller fleste» eller «majoriteten av informanter» viser til det store flertallet, innebærer «flere» eller «mange» informanter at noe er nevnt i minst en tredjedel av intervjuene. «Noen informanter» gjelder for under en fjerdedel mens «enkelte informanter» viser til et lite antall individer. Selv om de er få, kan

slike enkeltstemmer likevel gi verdifull innsikt og bidra med interessante perspektiver. Vi understreker igjen at den følgende analysen er i en tidlig fase og ikke fullt ut dekker det mangfoldet datasettet bærer vitne om.

STORSAMFUNNET – 7. OKTOBER OG ETTERPÅ

Intervjuene åpnet med generelle spørsmål om hvordan det har vært å vokse opp som jøde i Norge. Informantene beskrev barndom, oppvekst og skolegang. Samtalene gjengir noen negative erfaringer, men primært i form av enkelthendelser. Det overordnede mønsteret viser en opplevelse av å være respektert og trygg som jøde i storsamfunnet. Det trekkes frem av flere at de i sin ungdom opplevde å bli møtt med nysgjerrighet – det kunne være noe litt «kult» å være jøde. Terrorangrepet 7. oktober og krigen på Gaza markerer mot denne bakgrunnen et tidsskille for mange jøder i Norge.

Opplevelsen av et tidsskille er et fellestrekk i materialet på tvers av informantenes ulike bakgrunner, ulike politiske meninger og grad av tilhørighet til jødiske fellesskap. Når informantene reflekterer rundt endringer etter 7. oktober, trer det imidlertid frem en interessant forskjell: For noen markerer datoen et brudd med et relativt problemfritt liv som jødisk. «Det har vært godt å være jøde i Norge frem til nå», er en typisk uttalelse. For andre innebærer skillet en revurdering av fortiden, der det settes spørsmålstegn ved om det de oppfattet som relativt problemfritt virkelig var det: «Nå tenker jeg over om det lå noe under ting som ble sagt i skolegården». Flere av våre informanter reflekterer altså rundt hvorvidt den tryggheten de tidligere følte, har hatt et svakt fundament. Negative erfaringer i samtiden kan slik få konsekvenser for opplevelsen av fortiden. I det følgende ser vi på trekk ved erfaringer forbundet med de første månedene etter 7. oktober 2023.

Opplevelse av utenforskap og brudd i relasjoner

Det er et gjennomgående mønster i materialet at storsamfunnets reaksjoner i de første dagene etter 7.

oktober la grunnlaget for det mange beskriver som et nytt skille mellom den jødiske minoriteten og resten av samfunnet. Overordnet handler det om manglende empati fra sosiale omgivelser, og manglende offentlig uttrykk for sorg over ofrene for terroren. Noen positive hendelser får samtidig stor betydning i en vanskelig situasjon. Blomster som ble plassert foran synagogen i Oslo umiddelbart etter terrorangrepet 7. oktober ble blant annet trukket frem i informantenes fortellinger som noe rørende og viktig.

Å være del av en minoritet der mange har nære bånd til Israel utgjør naturlig nok en del av forklaringen på hvorfor livet etter 7. oktober har vært vanskelig for mange av våre informanter. En sorg knyttet til hendelser i og rundt Israel deles av flere. Samtidig handler erfaringsfortellingene også om sorg og engstelse knyttet til en ny opplevelse av utenforskap her i Norge.

Opplevelsen av utenforskap oppsto for majoriteten av våre informanter allerede den første perioden etter 7. oktober, og for flere er det fortsatt en realitet: Krigen har ført til endrede dynamikker i vennskap og kollegiale relasjoner. Flere informanter forteller at de i løpet av de to siste årene har brutt med venner og at det har vært mange sosiale samlinger de har unngått å delta i. Den primære forklaringen på dette er enten nye erfaringer med, eller frykt for, å bli utsatt for fordomsfulle eller direkte hatefulle ytringer. Mens noen informanter opplevde omsorg og solidaritet fra venner, fremhever majoriteten en tid preget av stillhet. En gjennomgående opplevelse i vårt materiale er at få, eller ingen, tok kontakt etter 7. oktober, og blant dem som tok kontakt, kom meldinger ofte fra perifere bekjente – gjerne med minoritetsbakgrunn – eller kollegaer, snarere enn nære venner.

Flere informanter uttrykte at tausheten fra nære venner opplevdes som et svik og flere prøver å forstå årsaken til denne stilheten. Noen mente det skyldtes manglende forståelse for hvor sterk tilknytning jøder kan ha til Israel, mens andre trakk frem at det å vise enkel omsorg hadde blitt politisert, her i ordene

til en ung student: «Som om det å sende meg en SMS med et spørsmål om hvordan jeg har det, er det samme som å støtte Israel». Andre peker på en tendens hos nordmenn til å trekke seg unna vanskelige temaer, eller til moralsk overlegenhet og skråsikkerhet knyttet til hva som er «rett og galt». En informant forteller om manglende empati i reaksjonen han fikk den 7. oktober:

Her var min faste gjeng og jeg og drakk øl [...]. Og så [kom meldingen om] et ekstremt antall, det var 300 eller 400 døde på Nova-festivalen. Og da var jeg sånn ... Oi! I helvete. Da falt jo på en måte ting sammen i meg. Og da er jo det sånn typisk hvor jeg viser det til mine venner, som ikke har noe med det å gjøre. Og de er litt sånn ja, ja, Israel, liksom? Det er jo det som skjer der borte. Og de forstår ikke umiddelbart at jeg liksom vil dra hjem og ringe mamma. Så det var en brutal opplevelse, det.

I tiden som fulgte, opplevde enkelte informanter også eksplisitt å bli avvist ved at det ble forklart dem at det er for vanskelig å være venn med «en jøde». Noen har også opplevd at venner satte et krav om å fordømme Israel dersom vennskapet skulle fortsette. Den raske politiseringen av ens jødiske identitet, også i nære relasjoner, medførte at mange brukte mye energi på å prøve å unngå å havne i ubehagelige situasjoner med venner, eksempelvis ved å unngå samtaler der det ble referert til «noe jødisk». Dette er imidlertid ikke gjennomgående i materialet, noen har også snakket eksplisitt med venner om problematikken, slik en ung informant forteller om her:

Jeg har tatt en veldig aktiv rolle i mine relasjoner i å forklare hvordan det oppleves. [...] Hvordan antisemittisme funker osv. Fordi jeg har hatt et behov for å senke skuldrene når jeg er rundt dem. Hvis jeg føler at ... Hvis jeg ikke føler at de forstår det, så føler jeg ikke at

jeg kan slappe av rundt dem og bare være meg selv. Og den opplevelsen er veldig viktig.

Flere forteller at venner ikke skjønner hvorfor de ikke kan distansere seg fra situasjonen, «de er jo norske jøder». Her viser flere informanter til manglende kunnskap om betydningen Israel har for jødisk identitet. I denne sammenheng trekker flere frem paradokset i at det de opplever oftest er å bli ansvarliggjort for Israels handlinger samtidig som kunnskapen om Israels mange og ulike betydninger for norske jøder, er lav.

Mange informanter beskriver hvordan kollegaer, bekjente og venner unngår å snakke med dem om krigen og konflikten, til tross for at de vet at temaet diskuteres når de ikke er til stede. Opplevelsen forsterkes når de samtidig ser at de samme personene legger ut antiisraelske innlegg på sosiale medier. Flere av informantene beskriver det som vanskelig at man ikke helt vet hva folk tenker om en. Vi har også flere eksempler på at antall Facebook-venner plutselig ble betydelig redusert etter 7. oktober.

Politiske uenigheter, eller sterke antakelser om uenigheter, har altså i flere tilfeller ført til spenninger og brudd i relasjoner, eller resultert i at flere har blitt enige med venner om å unngå å snakke om bestemte temaer. Dette gjelder ikke bare i vennskap, men også for nære familieband. Flere informanter beskriver hvordan uenighet innad i familien om krigen har gjort det vanskelig å snakke åpent, og at slike samtaler lett blir så konfliktfylte at relasjoner settes i fare. I enkelte tilfeller har dette ført til at kontakten med familiemedlemmer har blitt brutt helt.

I møter mellom jøder og muslimer trer det også frem sammensatte erfaringer. Noen informanter forteller at nære muslimske venner eller kolleger ofte har vist forståelse for hvor sårbar og personlig situasjonen oppleves, og at slike relasjoner preges av tillit og rom for nyanser. Samtidig beskriver flere at mens nære relasjoner til muslimer oppleves som trygge, knyttes det større usikkerhet til mer perifere muslimske relasjoner,

ofte begrunnet i frykt for antisemittiske holdninger. Ifølge flere informanter har denne dynamikken blitt forsterket etter 7. oktober og påvirker både relasjoner og dialogen mellom jøder og muslimer.

På spørsmål om hva informantene så på som den største trusselen mot jøder i Norge, var det vanligste svaret at radikale muslimer og terror er det de frykter mest. Samtidig som majoriteten av våre informanter sier de frykter radikaliserede muslimer, er de opptatt av å trekke et skille mellom det radikale og «vanlige muslimer». Det er også et trekk i materialet at flere har uttrykt at de lettere kan forstå et sinne mot Israel blant muslimer enn i den øvrige befolkningen. Mens det ble pekt på problemer med antisemittisme blant muslimer, understreket mange også at dette er noe de synes er vanskelig fordi de ikke vil bidra til å forsterke eller skape fordommer:

Jeg kjenner jo på at hvis jeg går med det veldig synlig [davidstjerne], og det f.eks. kommer en samling med innvandrer menn med et arabisk eller midtøstenlignende utseende, så kan jeg kjenne at pulsen øker. Da blir jeg litt reddere. [...] Og da må jeg jobbe med meg sjøl for å ikke glemme det. For å ikke flikke med blikket. For ikke å bli sånn åpenbart sånn. Da må jeg gå inn i mine iboende fordommer og bare ta meg sammen. Og det er en viktig øvelse tenker jeg da.

En annen sentral relasjon som adresseres i materialet, er parforhold. Flere informanter som har ikke-jødiske partnere beskriver at de prøver å begrense seg selv og hva de deler fordi erfaringer kan være vanskelige å forstå fullt ut. Samtidig fremheves ikke-jødiske partnere som en viktig støtte, og for noen fungerer vedkommende som en stabiliserende motvekt til frykten de opplever.

Et annet mønster er at flere informanter opplever støtte og sympati fra ikke-jødiske personer, men at denne støtten i stor grad uttrykkes privat.

Informantene forteller om venner, bekjente og kollegaer som i fortrolige samtaler formidler forståelse for jødernes situasjon og Israels side i konflikten, men som samtidig unnlater å uttrykke dette i større sosiale sammenhenger eller på sosiale medier. En kvinne forteller:

En fyr trakk meg til side i et bryllup og ville bare si at han «tenkte masse på jødernes situasjon og at vi har hans støtte og sympati». Jeg har opplevd flere ganger at folk har kommet opp til meg og sagt, stille og forsiktig, at de støtter «oss», men at det liksom ikke er noe de kan si høyt ellers.

Sosiale samlinger med alkohol beskrives, særlig blant yngre informanter, som en situasjon der de har hatt ubehagelige opplevelser – også eksplisitte møter med antisemittisme. Det å være sammen med venner og ha det gøy bidrar til at kommentarer rettet mot dem som jøder gjør ekstra vondt, og flere av våre informanter forteller om psykisk utrygghet i lang tid etter festen. I materialet har vi eksempler på feststemning som endres når det blir gjort kjent at informantene er jøder. Kommentarer som «jeg skal bombe deg slik du bomber barn på Gaza» og «hva feiler det jøder ...» er typiske for negative festerfaringer blant yngre informanter. Her forteller en ung kvinne:

Det var en fyr der som visste at jeg var jødisk. Han gikk bort til en annen fyr, som jeg ikke kjente da, og fortalte ham at jeg var jødisk. Og så roper han: «Get gassed». Slike kommentarer ødelegger mye for meg.

En annen informant forteller at venner ikke stod opp for ham da han på fest ble verbalt angrepet for israelsk

krigføring. Det som etterpå skulle prege ham var at ingen av de andre på festen avbrøt hendelsen. Betydningen av manglende reaksjoner fra de som observerer, synes å være en ekstra belastning. Samtidig utgjør fortellinger om venner som forsvarer dem i ubehagelige situasjoner en åpenbart viktig erfaring for informantene.¹⁰

Fravær av offentlig støtte

Fraværet av kondolanse fra kongen etter terrorangrepet 7. oktober har fått en viktig symbolsk betydning for majoriteten av informantene. Mangelen på en offentlig kondolanse beskrives som en årsak til svekket tillit til storsamfunnet og en forsterket opplevelse av å stå «utenfor». Enkelte informanter kaller det for «det aller verste» sviket og noe man «aldri kan tilgi». Historien om at regjeringen aktivt skal ha hindret kongen i å kondolere, tolkes som manglende anerkjennelse av en minoritet i en krisesituasjon. En informant uttrykker det som et historisk brudd:

Jeg tror den jødiske minoriteten i Norge aldri kommer til å tilgi det. De kommer til å snakke om det om 100 år – det at man nektet kongen å kondolere. Det var et kjempe feilgrep av dem. For man kondolere alle andre.

Denne hendelsen har altså blitt en sterk felles referanse i fortellinger om den første tiden og tolkes som definerende for kommende opplevelser: «Når ikke kongen får si noe, hvorfor skulle noen andre si noe?». På den måten knyttes hendelsen til en svekket tillit til sentrale institusjoner.

Intervjumaterialet peker mot et gjennomgående savn etter en «tydelig stemme» og et «ordentlig oppgjør» fra

¹⁰ Dette samsvarer med hva man vet fra forskning på rasisme: Dersom vitner ikke ytrer noe eller på annen måte gir støtte, oppleves hendelsen ekstra krenkende og sitter i den utsatte i lang tid sammenlignet med hendelser der omgivelsene trådte til. Dette var blant annet et tydelig mønster i en intervjustudie HL-senteret gjennomførte blant muslimer i 2022 (Moe og Døving 2022, 53-54).

politikere og myndighetene da det ganske raskt etter 7. oktober ble kjent at antisemittismen økte. Informanter beskriver en politisk stillhet som ikke bare oppleves som fravær av støtte, men som et tap av tydelig lederskap i en tid preget av økt polarisering og utrygghet. Den norske offentligheten blir sammenlignet med den svenske og danske, som av flere oppfattes som tydeligere i fordømmelsen av Hamas-angrepet og i sine advarsler mot antisemittisme:

Danskene klarte det mye bedre. Det var dronningens nyttårstale og danske politikere. Svenske politikere var mye tydeligere. Så var man overtydelig, bevisst overtydelig i sin kommunikasjon. I Norge var man ubevist uklar. Jeg tror ikke det var bevisst. Det handla om rett og slett at man. ... man hadde ikke den ryggmargsrefleksen som man åpenbart har i Danmark.

Flere peker på at Norge er mer polarisert enn andre land og det uttrykkes en frykt for at polariseringen kan føre til voldelige hendelser. Materialet viser en gjennomgående opplevelse av at det ikke er et offentlig rom med vilje til å se «den andre siden» i konflikten. Et gjentagende tema er beskrivelsen av en aggresjon i offentligheten:

Denne debatten er så ekstremt polarisert fordi man beskylder hverandre for så ekstreme ting. Enten man er en folkemords-apologet på den ene siden ... eller man er antisemitt på den andre ... enhver som blir beskyldt for noe sånt, vil jo trekke seg tilbake til en eller annen skyttergrav.

I materialet gis det uttrykk for at tydeligere kritikk av språkbruk og klarere grensesetting fra myndighetene kunne hatt betydning for å dempe det som oppleves som et til tider hatefullt klima. Noen informanter er bekymret for det de oppfatter som et antiisraelsk hat og for at

mange i Norge mener Israel ikke har rett til å eksistere.

Flere av intervjuene ble gjennomført i forkant av stortingsvalget høsten 2025, og i materialet trer det frem en usikkerhet/ambivalens knyttet til stemmegivning. Et gjennomgående trekk er at tidligere politiske preferanser ikke lenger oppleves som selvfølgelig. Informantene beskriver en situasjon der konflikten i Midtøsten og reaksjonene på den i Norge, har forskyvet hva som oppleves som politisk relevant, og mange uttrykker at de stemmer annerledes enn tidligere på grunn av nye prioriteringer. Stemmen føles mer «eksistensiell», det handler om ens overlevelse, ikke bare politiske verdier.

Når vi har diskusjoner i familien [...], så har jeg [tidligere] sagt at man ikke kan stemme på politiske partier i Norge utfra om de er snille med Israel, du må stemme på det som er bra for Norge. Men det har fullstendig endret seg for meg.

Opplevelsen av å være alene eller overlatt til seg selv retter seg ikke bare mot myndighetene og offentligheten, men også mot organisasjoner informantene forventet støtte fra, som HL-senteret, Stopp Hatprat og Antirasistisk Senter. Det presiseres at forventningen ikke handler om støtte til israelsk krigføring, men om å heve stemmen mot økt fiendtlighet mot jøder. Flere opplever at disse organisasjonene har vært passive og uklare i sin kommunikasjon etter 7. oktober. «Det er som om den antirasistiske kampen har mistet oss litt», slik en informant formulerte det.

Det offentlige byrommet er en tydelig arena i vårt materiale, og det legges særlig vekt på hendelser under demonstrasjoner, markeringer og arrangementer der informantene har møtt aggresjon, trusler og forstyrrelser. Flere refererer til minnemarkeringer for gislene og de som ble drept 7. oktober hvor de har opplevd å bli presset eller avbrutt, og hvor de ikke får gjennomført markeringer i fred, blant annet fordi støy, roping og fysisk nærhet fra motdemonstranter gjør det

vanskelig å høre taler eller delta på en trygg måte:

Så da gikk jeg til den markeringen utenfor Stortinget, du vet. Og det var en ubehagelig opplevelse, altså. For da sto jo folk rundt og så ... I en sirkel rundt oss var det masse propalestinske aktivister som sto og skrek og slo på ting. De sto kjempenære, så man hørte knapt dem som snakket, deres taler.

Informanten fra sitatet over påpekte at samlingen han var på ikke var politisk, kun en minnemarkering. Særlig markeringen på kvinnedagen 8. mars 2024 trekkes frem av flere informanter som et vendepunkt, der opplevelser av å bli omringet, ropt til, og fysisk presset forsterker inntrykket av et mer fiendtlig offentlig rom og en mer usikker plass i storsamfunnet.

Samlet sett beskrives majoritetssamfunnet – både offentlige institusjoner og relasjoner til ikke-jøder – som en kilde til opplevelsen av å være på siden av det norske fellesskapet. Noen informanter sier den tidligere selvfølgelige opplevelsen av å være norsk har blitt utfordret, her i ordene til en voksen mann:

Mot min vilje så har jeg endra meg. Jeg har blitt mye mer forsiktig i forhold til storsamfunnet. For første gang i livet føler jeg meg ikke lenger 100% norsk. Det har jeg absolutt aldri kjent på før. Aldri. Jeg er født i Norge.

Mediene

Mediedekningen av Hamas' terrorangrep og Israels krigføring utgjør en vesentlig del av beskrivelsene om storsamfunnet, og mange av informantene uttrykker mistillit til deknningen. Nyhetsdekningen beskrives som ensidig og lite nyansert, men flere fremhever at problemet ofte ikke er det som formidles, men det som utelates: fravær av kontekst, manglende nyanser og informasjon som ikke tas med. Majoriteten av informantene mener

at mediebildet utgjør hovedårsaken til økt utrygghet, emosjonell belastning og polarisering etter 7. oktober.

Informantene etterlyste mer kritisk journalistikk og tydeligere ansvarliggjøring av Hamas. Flere mente at deknningen bidro til en form for umenneskeliggjøring av israelere generelt. Noen har sluttet å følge norske medier, og vender seg i stedet til utenlandske kilder som de opplever som mer informative. Enkelte informanter opplever også at samtalen i det offentlige rom bidrar til å konstruere et skarpt skille mellom jøder og muslimer, der det utvikles gjensidige fiendebilder mellom minoritetsgruppene, her i ordene til en yngre informant:

I Norge blir det bare sånn.. det blir ikke «jøder» og «arabere», eller «jøder» og «muslimer». Det blir mer sånn «jøder versus muslimer». Det er jo også litt det bildet man ser på nyhetene nå, at det blir litt sånn.. Palestina, som man assosierer med muslimer og arabere, versus Israel, som er det eneste jødiske landet i verden. Så da blir det liksom ikke noe.. det blir ikke.. det er vanskelig å kunne se et samarbeid.

Noen tolker det de mener er en skjev nyhetsdekning som et resultat av politiske eller ideologiske føringer, for eksempel en venstreorientert eller unyansert propalestinsk orientering i pressen, mens andre uttrykker bekymring for at antijødiske holdninger kan ligge til grunn. Flere nevnte at antisemittisme på venstresiden var mer «kodet», mindre eksplisitt og dermed vanskeligere å gripe. Dette fremstod som en ny utvikling i lys av den pågående krigen. Uansett forklaringsmodell er det et gjennomgående inntrykk blant informantene at det har oppstått en økende toleranse for retorikk som de delvis beskriver som antisemittisk. I intervjuene vises det til noen konkrete eksempler:

Og Dagbladet syns jeg var aller verst. ... De

hadde et par ledere som var ... Jeg satt der og bare ... Unnskyld. Hvem er det ... Hva er det som er galt med dere? Hvordan får dere til å snakke om dette i åpenlyst antisemittiske ordelag? [...] Dette hadde ikke vært akseptabelt for ti år siden.

Flere informanter mener de tradisjonelle redaktørstyrte mediene har bidratt til å «fjerne filteret for hva som er greit å si om jøder» på sosiale medier. Den økte mistilliten mot redaksjonsstyrte medier som vi finner i materialet kan dermed sees i sammenheng med beskrivelsene av observasjoner gjort på sosiale medier. Et gjennomgående funn er at sosiale medier oppleves som en arena der antisemittiske ytringer uttrykkes mer åpent og med lavere terskel enn før 7. oktober.

Sosiale medier

Sosiale medier er en arena der omtrent alle våre informanter har observert antisemittiske uttrykk. Enkelte oppfatter sosiale medier som den største trusselen mot jøder i dag. De har observert eksplisitt hatprat og konspirasjonstroper om jødisk makt og rikdom, og visuelle uttrykk som karikaturer, *memer* og andre antisemittiske grafiske fremstillinger.

Det er en nyanseforskjell mellom hva informantene finner i kommentarer på egne kontoer og det de ser i kommentarfelter knyttet til nyhetssaker. Det første beskrives ofte som sårende og støtende, men ikke nødvendigvis antisemittisk. Et eksempel kan være informanten som la ut en oppskrift på en jødisk matrett og i tråden sin fikk bilder fra Gaza. Hun ser på koblingen mellom et ikke-politisk uttrykk for «noe jødisk» og et sinne over israelsk krigføring som ubehagelig og litt skummel, men er usikker på om det er antisemittisk.

De av informantene våre som har lagt ut innhold om gislene, har særlig opplevd hatmeldinger. Her forteller en voksen kvinne om responsen hun fikk på Instagram-kontoen sin etter å ha postet et bilde av en av gislene: «I innboksen min kom det umiddelbart

sarkasme og hat, som: 'Stakkars deg. Veldig trist ...' gråte-emoji, og så bilder av palestinske barn».

De tydeligste uttrykkene for antisemittisme har blitt observert i kommentarfelt til nyhetssaker om krigen, deriblant også oppdateringer fra redaktørstyrte medier: «Jeg har sett at det står om 'disse jævla jødene, disse jævla sionistene, de må dø' ...», sier en ung mannlig informant.

Det blir også uttrykt en bekymring for at unge eksponeres for radikaliserende innhold gjennom både TikTok, Instagram og YouTube. Noen peker på at influensere, kjendiser og medieprofiler publiserer pro-palestinske budskap uten kontekst eller kildegrunnlag, og at kommentarfeltene under innleggene ofte er preget av hatefulle og ekstreme reaksjoner, inkludert oppfordringer til vold, hevnretorikk og dehumaniserende beskrivelser av israelere og jøder. Flere av informantene har også sett bilder av ulike skadedyr i kommentarfeltene.

Informantene reflekterer over algoritmene på sosiale medier og uttrykker bekymring for effekten som disse har. Problemet gjelder for alle «sider», påpeker en:

Jeg er også på en måte et offer for algoritmer. Akkurat som vi alle er. Og mine algoritmer gir meg mer Israels narrativ. Og jødene er forfulgt, og det er så mye antisemittisme, Islam er en døds kult - i feeden på Facebook hele tiden. Det er bare sånn derre.. sosiale medier er.. det blir vår undergang, det er jeg helt sikker på.

Flere beskriver belastningen forbundet med observasjoner på sosiale medier som så stor at de har valgt å trekke seg helt bort. Mange har i perioder slettet Facebook, Instagram eller forlatt grupper på nett fordi de ikke lenger orker å lese hat, trusler eller ekstreme kommentarer. Som beskrevet tidligere, er informanter opptatt av hva venner publiserer på sosiale medier og mange har vært sjokkerte og lei

seg over bruken av antisemittiske troper.

Utrykningen i en synlig identitet

Mange informanter plages av tanker om hva andre mener om dem, og er engstelige for at det å være jøde nå blir assosiert med noe negativt. «Jeg tillegges de egenskapene krigen har», som en ung informant uttrykte det. En annen ung informant sa:

Når jeg ser ... krigen og likevel vil anerkjenne Israel som stat. Betyr det at jeg er Hitler, da? Er jeg ond? Så begynner man etter hvert å sånn... man er jo redd for at folk skal tenke at du er ond. Du vil jo ikke bli sett på som ond.

Majoriteten av våre informanter uttrykker en sterk fornemmelse av at antisemittisme er utbredt, og at dersom de ikke hadde tatt visse forholdsregler ville de ha opplevd mer hat rettet direkte mot dem selv. Dette oppgis som årsak til omfattende «identitetsskjuling». Eksempler på slik skjuling er når man slutter å legge ut bilder fra jødiske høytider eller av barna sine på sosiale medier, ikke bruker hebraiske ord i det offentlige rom, tar av seg smykker med davidstjernen, ikke går med kippa eller rett og slett lar være å si at man er jøde i nye sosiale sammenhenger.¹¹ Noen har bevisst unnlatt å fortelle kolleger eller venner om ferieplaner til familie i Israel, eller unngår å snakke på en måte som kan «avsløre dem»:

Jeg prøver å unngå å snakke med ungene om Israel eller jødisk identitet på gata. Og hvis de begynner å snakke om det, så skifter jeg tema, liksom. Snakker ikke hebraisk på bussen. Hvis faren min ringer eller noe sånt, så svare jeg ikke på hebraisk. Den type ting.

Utseende, å se «jødisk» ut, dukker også opp som tema i

intervjuene. Flere informanter beskriver at de opplever seg selv som «heldige» fordi de ikke har et «typisk jødisk» utseende. Dette gjør det mulig for dem å regulere når og i hvilke sammenhenger de velger å dele identiteten sin. Enkelte informanter beskriver at de i møte med spørsmål om opprinnelse, eksempelvis med referanse til etternavn, velger å vise til at de har en annen nasjonal bakgrunn (for eksempel polsk), fremfor at de er jøder. Dette beskrives som en strategi for å gjøre situasjoner enklere og mindre belastende.

Oslo er en multikulturell by, og det å være norsk forbindes ikke lenger automatisk med hvithet, i hvert fall ikke blant de yngre generasjonene. Vi ble derfor noe overrasket over at flere informanter refererte til eget utseende, som mørkt hår og mørke øyne, som en kilde til sårbarhet. «Jeg ser liksom typisk 'Midtøsten' ut, og blir ofte spurt hvor jeg kommer fra», fortalte eksempelvis en ung kvinnelig informant. For informanter med familiebakgrunn i Israel er det et typisk svar på spørsmål om opphav å nevne et annet land i Midtøsten, her med ordene til en ung student: «Jeg sier Irak, og det er ikke løgn fordi det er der faren min sin familie egentlig kom fra, før de dro til Israel».

I tillegg til frykt for å bli utsatt for ubehagelige eller antisemittiske uttrykk, er også «slikenhet» oppgitt som grunn til å skjule sin identitet. Informantene sier de vet at de ved å vise frem identiteten sin vil bli stilt spørsmål om Israel, noe de «ikke orker».

For enkelte informanter har situasjonen imidlertid hatt motsatt effekt, og de har blitt mer åpne om identiteten sin. En ung kvinne forteller at hun bestilte et smykke med davidsstjerne da de første rapportene om økt antisemittisme kom. Hun følte på viktigheten av å bære en identitetsmarkør, samtidig som hun ønsket å holde det fritt fra å være et tegn på politisk standpunkt (hun understreket sterkt sitt Israel-kritiske ståsted).

¹¹ Befolkningsundersøkelse fra 2022 viste at 71 prosent av jødiske respondenter noen ganger unngikk å vise sin religiøse tilhørighet. Dette var også en markant økning siden forrige undersøkelse fem år tidligere, da 61 prosent svarte det samme. Å skjule identitet er altså ikke et nytt fenomen blant jøder i samtidens Norge (Moe 2022, 112).

Noen sier også at 7. oktober har «testet» dem, og at de nå må ta tydeligere stilling til sin identitet enn de tidligere har måttet. Det å være synlig jødisk blir da et mer bevisst valg. Gjennomgående foretar informantene situasjonsbetingede vurderinger av når og ovenfor hvem de forteller om sin jødiske identitet.

Skoleerfaringer

Denne studien siktet mot en bred skildring av hvordan det er å leve som jøde i Norge i dag. Intervjuene begynte derfor med et blikk bakover i tid, til informantenes barndom og oppvekst, inkludert skolemiljø. Flere av de voksne informantene beretter om en opplevd nysgjerrighet fra omgivelsene og en oppvekst hvor deres jødiske identitet var noe positivt, eksotisk og «ekstra». Noen forteller for eksempel at de har hatt med venner på reiser til Israel eller feiret jødiske markeringer i større fellesskap som også inkluderte ikke-jødiske venner. Fortellinger om stolthet når noen fra familien ble invitert til skolen for å fortelle om jødiske høytider går igjen. Fortiden er ikke entydig positivt beskrevet, men materialet viser at det er et klart skille i foreldres opplevelse av barns trygghet på skolen før 7. oktober og i de to årene som har fulgt siden.

Hat og trakassering mot jødiske barn i skolegården er dokumentert i norske medier (Bjørndal 2026). I våre intervjuer handler det gjerne om at barn blir ansvarliggjort for Israels handlinger, noe som i enkelte tilfeller tar form av grov hets og trakassering, slik som når barn i barneskolealder blir kalt barnemorder av medelever. En informant forteller om barn som må si de hater Israel for å være med i «gjengen», andre forteller om konfrontasjoner i skolegården og om trakassering i form av for eksempel lapper på pulten.

Flere informanter tar opp barns sårbarhet og uttrykker at de er heldige som har barn i barnehagen eller at barna deres er ferdige med skolegangen. Flere har hørt om hendelser som har skjedd andre. Slike

hendelser, som også deles i det jødiske miljøet, skaper naturlig nok engstelse. Foreldre forteller om en vanskelig balansegang mellom trygghet og ønsket om ikke å overføre skam eller usikkerhet til barna. En mor beskrev ubehaget ved å be sin ivrige tredjeklassing om ikke å fortelle fra høytidsfeiringen hjemme: «Å be barnet ditt, som er stolt over sin identitet, om ikke å fortelle fra feiringen ...». Moren endte imidlertid med å la datteren ta med kake og fortelle om Purim til klassen sin, og det gikk bra.¹²

Skolen er også en arena der poster på sosiale medier deles. En far beskrev en snapchatkanal datteren hadde med klassen sin, hvor noen av guttene hadde lagt ut bilder av Hitler, nazistisk propaganda og latterliggjøring av jøder. Det er flere lignende fortellinger fra skolen og ungdomsmiljøer der referanser til nazismen på forskjellige måter danner utgangspunkt for ubehagelige situasjoner for de jødiske elevene. Dette gikk også igjen i intervjustudien fra 2014 (Moe 2014, 70).

Foreldre i intervjumaterialet forteller om ulik håndtering fra skolen. Noen har hatt lærere som har fulgt opp og sjekket om elevene har det bra, mens andre har hatt opplevelser hvor læreren har uttrykt problematiske holdninger i relasjon til egen aktivisme. En informant forteller at datterens lærer på videregående la ut innlegg på sosiale medier som elevene så, blant annet bilder der davidstjernen var omformet til hakekors og tydelige sammenblandinger mellom nazister, jøder og israelere. Datteren ga informanten [altså sin far] beskjed om «ikke å blande seg» eller ta det opp med skolen da hun var redd for at det ville gå utover karakterene hennes.

Samtidig er det viktige fortellinger om lærere og skoleledelse som har tatt ansvar og vist forståelse. En informant ble rørt da han fortalte om håndteringen av tiden rett etter 7. oktober da rektor sendte ut en e-post før skolen åpnet etter høstferien:

Vår rektor sa noe sånt som at «Vi vet at det

¹² Purim er en jødisk helligdag som feires for å minnes hendelsene som er beskrevet i Esters bok. Her fortelles det om hvordan dronning Ester reddet jødene i det gamle Persia fra en planlagt utryddelse.

er mange som er berørte av konflikter rundt omkring i verden, som er direkte eller indirekte berørt av konflikter i verden. Husk at vår rolle ikke er å ta side, vår rolle er å støtte dere og barna deres. Si ifra hvis det er noe vi kan gjøre».

Også studenter utgjør en gruppe som har opplevd å bli hyppig konfrontert og ansvarliggjort på bakgrunn av sin identitet. En forteller om en hendelse under fadderuken på universitetet som viste behovet for å unngå åpenhet:

Jeg startet et nytt studium nå, og i fadderuken fortalte jeg ... for jeg følte at vi hadde hatt en god samtale, jeg tenkte jeg kunne fortelle at jeg var jøde. Jeg sa til han: «Ja, jeg er jøde». Så sa han ... Det første han sa, var: «Hvis jeg var palestiner, hadde jeg slått deg ned». Og da var det bare sånn, herregud. Det er bare for dumt, ikke sant? Man prøver å skape en relasjon og fortelle det, og så er det det man får tilbake.

Både unge informanter og foreldre av skolebarn forteller om at valget om å skjule jødisk identitet etter 7. oktober gjerne ble tatt i overgangen fra en skole til en annen, eller fra skole til universitet. Det kan dermed antas at den allerede svært begrensede synlige tilstedeværelsen av unge jøder i norske utdanningsinstitusjoner i denne perioden har blitt enda mindre.

Arbeidsplassen

Situasjonene informantene beskriver fra arbeidsplassen gjenspeiler flere av de mønstrene som er gjengitt over. Informantene opplever et økende antall negative reaksjoner rettet mot dem som jøder, og at kolleger i større grad tillater seg å uttrykke generaliserende eller fordomsfulle holdninger om jøder. Som oftest er dette koblet til politiske samtaler, eller løsrevne kommentarer

om Israel og krigen i Gaza.

Et eksempel kom fra en informant som beskrev en situasjon hun opplevde på et prosjekt med et team av kollegaer. En dag var det en som snudde seg mot henne og sa «fy faen for et jævla drittland Israel er» Informanten undret seg:

Hvor kom det fra? Slengt til meg, femte generasjon nordmann [...] hvis det hadde skjedd før 7. oktober så hadde det blitt reagert på av kollegaer. Men i dag er det litt sånn greit.

Det er en gjennomgående opplevelse at grensene for hva som anses som akseptabelt å uttrykke på arbeidsplassen har blitt forskjøvet etter 7. oktober.

Et grovt eksempel på en slik grenseforskyvning er denne situasjonen der en informant forteller om kollegaens irritasjon, som rettet seg mot den oppmerksomheten som ble viet Holocaust: «Hun var så aggressiv mot meg [...]. Hun var sånn ... 'ja, jeg er så jævla lei av at dere jøder alltid skal snakke om Holocaust».

Fortellingene fra arbeidsplassen beskriver ofte en ny form for ensomhet. Samtalen stilner når man kommer til lunsj fordi situasjonen i Midtøsten ikke diskuteres med informantens tilstedeværelse. Flere forteller at de har sluttet å spise sammen med kollegaer, eller delta i sosiale aktiviteter i forbindelse med jobben. Ensomheten er også knyttet til at det er mye informanten selv tidligere ville ha delt med kollegaer, men som nå holdes privat.

Situasjonen på arbeidsplassen påvirker også relasjoner hjemme. Noen informanter forteller om at de tar med seg belastningen fra arbeidsplassen hjem, og at dette påvirker familielivet, ikke minst barn. En informant som jobber på en akademisk institusjon, forteller om utrygghetsfølelse etter at noen hadde plassert et klistremerke med en pro-palestinsk parole på kontordøren hans og ingen andres.

Mange av utfordringene og de ubehagelige opplevelsene som informantene forteller om fra jobben,

har vært koblet til Israel-kritikk eller uttalt Palestina-aktivisme. Politisk engasjement og aktivisme blant kollegaer, som plakater, foredrag, oppfordring til boikott og innsamlinger oppleves av en del av informantene som belastende i seg selv og påminner om egen utsatthet, selv uten å være direkte rettet mot dem.

Samlet sett er bildet likevel ikke entydig: Flere forteller at kollegaer hadde vært viktige støttespillere i en vanskelig tid, eller at krigen «heldigvis» ikke var tematisert på jobb. Noen pekte på mindre engasjement i konflikten i sektoren de jobber i, andre viste til at det generelt ikke var aksept for å markere politiske meninger på deres arbeidsplass. Betydningen av støttende ledere ble også løftet frem.

Psykisk helse

Uttrykk som «utmattet», «sliten», og «kjenner på fatigue» går igjen i materialet. Flere forteller om dårlig søvn og uro, særlig det første halvåret etter 7. oktober. Et tydelig mønster er også at det fortelles om en vedvarende tristhet.

Perioden etter 7. oktober beskrives av mange som tåkete og fjern, «jeg gikk rundt som en zombie», og det fortelles om stressreaksjoner som nummenhet, og redusert evne til å ivareta grunnleggende behov som å spise og drikke. Flere forteller også hvordan den fysiske og psykiske reaksjoner de fikk opplevdes overveldende og overraskende:

I mange måneder så var jeg sint hele tiden. Og det er en liksom ... en tilstand jeg ikke har kjent på før. Altså, jeg har vært sint mange ganger. Men ikke vedvarende. Det var en sånn følelse av ... jeg var konstant provosert over måten man framstilte alt med jøder og israelere på, i et sånt negativt lys.

Følelsen av å være «paranoid» er beskrevet av et stort antall informanter, og at det har vært en stor belastning å føle at man hele tiden går rundt og er «på vakt».

Enkelte forteller om en følelse av at mange ikke vil en vel. Redselen for vold er stor, men man er usikker på om trusselen er reell.

Mareritt og dårlig nattesøvn er også et gjentakende tema i intervjumaterialet. En informant forteller om hvordan barna hennes har hatt mye mareritt om å bli kidnappet, og at de låser døren sammen hjemme før de legger seg. Enkelte informanter forteller om at de har sørget for at hjemmet deres er sikret ordentlig, og at det har vært en frykt for at noen skal finne adressen deres og komme på døren. En informant forteller om hvordan hans første tanke 7. oktober var å sikre hjemme sitt:

Så da fikk jeg med meg guttungen hjem, og jeg informerte han om hva som hadde skjedd, så undersøkte jeg boligen, låste, fant frem ting og tang, sånn for å kunne forsvare oss og beskytte oss. Min erfaring er at en sånn greie som denne kommer sjeldent alene. Vi vet ingenting om det er planlagt at det skal smelle i Berlin, i London, i Oslo. Det er ofte en rekke hendelser. Dette skjedde uten at jeg tenkte på det egentlig. Det var bare automatisert.

Disse beskrivelsene viser hvordan utryggheten ikke bare kommer til uttrykk som en bekymring, men også fører til konkrete tiltak for å sikre hjemmet og beskytte familien. Samtidig kommer det frem at utryggheten ikke kun er knyttet til fysiske situasjoner, men også påvirker hvordan informantene opplever seg selv og sin egen identitet, beskrevet som umuligheten av å kunne «slappe av» i identiteten sin på grunn av usikkerhet rundt hva andre folk tenker om en. Det fremkommer også fortellinger om unge som føler på en stor belastning over å være «annerledes». En informant forteller om lillebroren sin, som har hatt det vanskelig etter 7. oktober:

Vi snakka om det for to dager siden, at det har vært veldig mye at de kaller ham for jøde på

skolen. Og at det blir tatt som et skjellsord. Så han blir veldig usikker. Så det var en dag hvor han bare kom hjem og sa ... «Jeg vil ikke ha noe med det å gjøre. Jeg vil være kristen. Jeg vil ikke være jøde. Jeg vil gjøre sånn som de og alle andre gutta gjør».

Følelsen av å bli redusert til sin jødiske identitet, og at denne i stor grad blir tolket negativt av andre, oppgis altså svært ofte som årsaken til psykisk uro. Informantene enes i stor grad om at ordet «jøde» ikke viser til en nøytral minoritet, til kultur eller religion lenger, men at det har blitt politisert. «Det er så mange som føler at de har en aksje i jødernes skjebne. Av både jøder og ikke-jøder. Så det gjør at det er et bråkete rom å tenke i» som en informant forklarer. En annen sier:

Jeg har en klaustrofobisk følelse av at man er i en sånn identitet som folk har så mange meninger om. Og så føler man at man mister liksom ... definisjonsretten, nærmest, sånn til seg selv og hvem man er. At man blir liksom sånn ... En brikke i et sånn politisk landskap som blir brukt hele tiden når man er sånn ... Var utrolig klaustrofobisk, da.

Betydningen informantene legger på det de anser å være omgivelsenes syn på jøder, og den økende opplevelsen av isolasjon og ensomhet i møte med majoritetssamfunnet, er blant årsakene til at jødiske fellesskap har fått en ny betydning etter 7. oktober. Informanter som ble intervjuet høsten 2025 og våren 2026 forteller imidlertid om en hverdag som har blitt lettere, etter lange perioder med konsentrasjonsvansker og isolasjon fra kolleger, medstudenter og venner.

Jødiske fellesskap

Ulike jødiske fellesskap – fra menigheten til vennekretsen – representerer ifølge majoriteten av våre informanter en trygghet og en frihavn der man kan slippe fri fra

et vedvarende press. Flere beskriver også at de har kommet nærmere sine jødiske venner. Det fremheves at fellesskapet handler om mer enn bare konflikten og antisemittisme, og mange forteller at samtalene ofte dreier seg om helt andre temaer, og at de bevisst løfter frem det som er positivt ved egne tradisjoner og identitet. Fellesskapet med andre jøder beskrives som identitetsstyrkende:

Jeg vil si at jeg føler en sterkere identitet og et enda større behov for å være med mine jødiske venner og familie og arrangementer og være med å planlegge ting og få ting til å skje fordi det er så ekstra viktig nå [...] Og så er det jo noe fint med at menighetene våre er fortsatt veldig levende, på en måte. Selv om vi er få, og det er mye trist, så har vi mye gøy og mye fine stunder, og opplever mye fint da, på grunn av det.

Fellesskapets forsterkede betydning de to siste årene viser seg blant annet i at Det Mosaiske Trossamfund og Det jødiske samfunn Trondheim har fått høyere medlemsaktivitet. I tillegg har jødisk ungdomsforening blitt «gjenopplivet» (som en informant uttrykte det), jødiske organisasjoner som Kos & Kaos har hatt flere arrangementer direkte knyttet til situasjonen, og nettverket Jødiske stemmer for rettferdig fred har blitt etablert og arrangert flere møtepunkter. Fellesskapet handler ikke bare om å være sammen med personer som har like oppfatninger som en selv, men om å kunne diskutere åpent og å være «rykende uenige» uten å bli tillagt holdninger man ikke har, noe flere informanter savner i den norske offentligheten.

Enkelte informanter forteller like fullt om store spenninger også innad i egne fellesskap, ikke minst knyttet til politisk uenighet og grad av engasjement i Israel-kritikken. For enkelte har dette ført til tilbaketreking og opplevelser av utestengning.

Selv om flere informanter forteller om et

tryggende fellesskap, er det også elementer av dilemmaer i fortellingene. Disse handler for eksempel om at man kan bidra til å bekrefte hverandres frykt eller bli smittet av den. En informant fortalte:

Så vi holder jo litt rundt hverandre. Samtidig er det litt skummelt, for da begynner vi å tenke likt og forsterke ting. Vi forsterker denne fryktfølelsen og vi mister litt gangsyn. Plutselig får vi også skylapper, og jeg merker at min egen aggresjon er økende fordi jo mer trua jeg føler meg, jo mer blir jeg stilt til veggs, på et vis.

Vanskelige tider kan skape økt samhold i en minoritet. Dette materialet har vist flere eksempler på styrket følelse av tilhørighet, noen ganger i takt med tilbaketrekning fra storsamfunnet. Utviklingen har også ført til flere aktive stemmer, og bidratt til et større mangfold av uttrykk og posisjoner innad i det jødiske miljøet.

ANTISEMITTISME – GRÅSONER OG KLARE GRENSER

Slik beskrevet i innledningen har det vært et viktig premiss å la informanter fortelle om sine opplevelser uten å måtte forholde seg til en allerede formulert definisjon på antisemittisme. Vårt primære mål har vært å fange opp et bredt sett av erfaringer, både dem som er av tydelig antisemittisk karakter og negative erfaringer og opplevelser som er mer subtile og vanskelige å plassere. Nedenfor skal vi se nærmere på den innrammingen som informantene gir sine erfaringer, vurderingene av hvorvidt de oppfattes som eksempler på antisemittisme og i så fall på hvilket grunnlag.

Generelt er fenomenet antisemittisme noe informantene har god kjennskap til, både teoretisk i form av tilegnet kunnskap og gjennom tidligere erfaringer. Av konkrete uttrykk er spesielt skjellsordet «jævla jøde» en gjenganger i materialet; informantene

forteller at det er noe «vanlig» de har hørt opp igjennom oppveksten. Samtidig er ikke dette noe de nødvendigvis karakteriserer som spesielt ille eller «antisemittisk». Det samme gjelder «jødevitser». Beskrivelsene har mange likhetstrekk med tidligere studier på temaet og tyder på at det å betegne noe som «antisemittisk» for mange informanter innebærer at noe vurderes som særlig alvorlig (se også Moe 2014, 71–77). Det er typisk for disse informantene at vurderinger av avsenderens intensjon legges til grunn for om noe anses som antisemittisk. Særlig yngre informanter har en tendens til å mildne et utsagn ved å betegne det som «ikke vondt ment». Et annet fellestrekk er at barndommens erfaringer får et mer alvorlig preg når man ser tilbake på dem som voksen. I denne studien gjelder dette for majoriteten av informanter. De forteller at de er blitt langt mer opptatt av å tolke handlinger i lys av det de vet om antisemittisme etter 7. oktober. Gamle opplevelser blir sett på med nye øyne, og hendelser som de før ikke så på som antisemittiske, kan de nå se tilbake på og slå fast at «det var faktisk ikke greit». Antisemittiske uttrykk blir tydeligere i denne nye konteksten – et eksempel er «jøde» som skjellsord, det ligger mer «bagasje» i ordet i dag:

«Jøde» som skjellsord på skolen betydde noe annet før [for oss]. Det har fått mye verre betydning nå. For før var det litt sånn, ja, det er dritt at «jøde» er et skjellsord, men det er også «homse» og «trans» og «neger».. Etter 7. oktober er det bare en helt annen krise.

På direkte spørsmål om informantene de to siste årene har opplevd en antisemittisk handling direkte rettet mot dem, er det kun et fåtall som svarer bekræftende. Flere sier at det andre har opplevd er «mye verre», og nevner fortellinger om å bli spyttet på, banket, forfulgt og mobbet, eller at noen har fått politibeskyttelse. Noen av situasjonene går igjen i flere av intervjuene

og det er tydelig at fortellinger om inntrufne hendelser deles innad i det jødiske miljøet.

Like fullt forteller også materialet om personlige opplevelser som er tydelige i sin antisemittiske karakter. Å bli kalt for «barnemorder» eller motta trusler i sosiale medier (som «vi vet hvor du bor»), har skjedd med enkelte av informantene og oppleves som klart grenseoverskridende og antisemittisk. En kvinne forteller at hun opplevde å bli trakassert på et utested av en mann som så davidstjernen hennes og som sa rett ut at han hatet jøder.

En klar majoritet mener det har blitt en større aksept for jødefiendtlighet, og at grensen for hva som er greit å si har forskjøvet seg etter 7. oktober. Delvis beskrives dette som en normalisering av antisemittisme. Ikke overraskende er det en utbredt oppfatning blant informantene at det er en kobling mellom negative holdninger til jøder og holdninger til Israel, det vil si at et sinne over israelsk krigføring kanaliseres over på jødene. Flere forteller imidlertid også at de har blitt oppmerksomme på at «gamle» fordommer og stereotyper har kommet til overflaten. Inntrykket er at ideene «har blitt stuerene igjen».

Samtidig som det altså er en utbredt oppfatning at antisemittismen har økt i samfunnet, er det et gjennomgående trekk at det reflekteres mye rundt erfaringer som beskrives som «underlige» eller ubehagelige uten at informantene helt vet om det kan forklares som uttrykk for antisemittisme. Det er med andre ord en vesentlig grad av tvetydighet i tolkningene av egne erfaringer og oppfattelser av situasjonen. Selv om ytringen kan inneholde fordomsfulle ideer, og selv om konsekvensen for informanten var vond, er det flere som holder fast ved at det «sikkert ikke var ment sånn».

En annen årsak til denne usikkerheten ligger i at mange av de negative reaksjonene rettet mot informantene ikke er direkte og grove, men mer subtile avvisende, og dermed vanskeligere å tolke. De likner det vi i rasismeforskningen betegner som mikroagresjon.

Her er det ikke nødvendigvis enkelthendelsen, men den gjentagende opplevelsen av små «stikk» over tid, som kan erfares som belastende og utmattende. Det er også interessant at flere av de unge informantene selv benytter begreper som «mikroagresjon», «uintenderte fordommer» eller «hverdagsrasisme» for å kategorisere det de har opplevd som vanskelig, men uten å definere det som antisemittisk. Nedenfor er et sitat som illustrerer opplevelsen av tvetydighet og ambivalens i spørsmålet om tolkning:

Så synes jeg det er vanskelig fordi jeg blir litt usikker. Er det bare at jeg går rundt og er hårsår? [...] er det bare fordi jeg har lyst til å grine hele tiden og bare synes at det er helt forferdelig, og så tolker jeg alt i verste mening? Eller er det at jeg tar helt feil? For det har jeg også begynt å lure på.

Flere reflekterer også rundt når man bør reagere. Gjennomgående oppfattet informantene at grensen ble overskredet idet hatet var direkte rettet mot dem som jøder. Det er tydelig at selve begrepet antisemittisme for mange innehar et spesielt alvor. Mange opererer med et skille mellom fordommer, ofte i betydningen uvitenhet, og antisemittisme, som «stikker dypere».

Israel-kritikk og antisemittisme

Svært mange eksempler fra de personlige erfaringene er forbundet med diskusjoner om eller direkte referanser til situasjonen i Midtøsten. Materialet viser et sprikende bilde med hensyn til hvor informantene mener grensen går mellom kritikk av Israel og antisemittisme. Det råder likevel enighet om at når kritikken inneholder angrep på dem som jøder, er det en form for antisemittisme. Her er det interessant å se hvor stor betydning kontekst og uttryksform har for hvordan dette tolkes. Et typisk eksempel er historien til en ung kvinne som ble spurt hvor hun kom fra, og da hun svarte at hun var halvt israeler, fikk hun til svar: «Fri Palestina». Informanten

reflekterer over denne reaksjonen:

Jeg føler at «Fri Palestina», [skrevet] på veggen, blir mer sånn generelt ... retta mot regjeringen i Israel, f.eks. Mens de som sier det til meg ... At det blir på en måte mer retta mot meg. At det kanskje blir min feil ... at den krigen har starta.. [...] og det er jo ikke greit.

Sitatet viser hvordan konteksten kan bety mer enn selve innholdet i et uttrykk. «Fri Palestina» rettet mot henne som jøde ble både en ansvarliggjøring og en beskrivelse av hennes karaktertrekk (som hun sa videre - «jeg er også for et fritt Palestina»), mens på veggen ble det et legitimt politisk slagord.

Usikkerhet rundt politiske ytringer kommer frem i flere intervjuer. Spesielt viste informantene til symboler eller ytringer i gatebildet, som tagging, klistremerker og plakater. Uavhengig av om noe faktisk har vært uttrykk for antisemittisme eller primært et politisk engasjement, kan mengden i seg selv skape utrygghet. En ung informant beskriver hvordan det kan oppleves å gå forbi en demonstrasjon:

Når jeg og vennene mine har gått i gatene i Oslo, og så står det liksom ... 100 stykker på Stortinget med svære palestinaflagg og roper, liksom, så blir jeg litt, bare fortsett å gå litt fort. Bare ikke.. ikke engang se på meg. Bare gå litt fort forbi det her. Jeg blir litt engstelig og litt redd, for hvis noen kanskje skulle ha lagt merke til at jeg, ja at du kanskje skulle ha kjent meg igjen som at jeg er jøde eller sånn.

Bruk av hakekors og andre referanser til nazismen betraktes av samtlige av informantene som antisemittisk. En informant vektlegger at det ikke er antisemittisk å peke på likheter mellom noe en israelsk politiker har sagt og ideer i nazismen, men at det å male et bilde av at det Israel gjør er det samme som det naziregimet

gjorde mot jødene, er antisemittisk. Analogier mellom Holocaust og palestineres situasjon avvises ved å vise til at omfanget av folkemordet på jødene og det historiske forløpet under Holocaust skaper et galt sammenligningsgrunnlag. «Det industrielle folkemordet var så ekstremt i enhver betydning av ordet», uttalte en. Også informanter som viser sterk avstand fra Israels krigføring og mener det er et folkemord, sier at «Holocaust står på en måte for seg selv», og at analogien er feilslått.

Noen informanter peker også på at mange ikke helt forstår forskjellen på Israels befolkning og Israels regjering, «så da blir Israel et fellesbegrep for alt». Dette oppleves vanskelig fordi flere av informantene har slektninger i, og et nært forhold til, Israel.

I refleksjoner rundt Israel-kritikk og antisemittisme er det flere som snakker om dobbelstandard. Det oppfattes som greit, sogar viktig, å kritisere krigføringen til Israel, og okkupasjonen, men er problematisk når Israel får en «spesiell status» i global sammenheng eller at det blir fremstilt som noe iboende ondt, eller innbyggerne som iboende onde. Det er også enighet om at bruk av antisemittiske troper i kritikk av Israel gjør den antisemittisk uavhengig av avsenderens intensjon, fordi kritikken da hviler på forestillinger om jøders iboende negative karaktertrekk, slik disse ble definert nettopp av antisemitter.

Informantenes refleksjoner antyder likefullt at ansvarliggjøring er det som tydeligst viser når kritikk tipper over i antisemittisme: «Å stille jøder til ansvar for staten Israels handlinger, det er ikke klassisk antisemittisme, men ja, det er antisemittisme». Noen trekker også frem debatten om folkemordbegrepet, og at det er problematisk dersom det brukes på en måte der det antydes at man som jøde støtter folkemord fordi man støtter Israel, som innebærer en dehumanisering av jøder.

Sionisme og antisionisme

Begrepsparet sionisme og antisionisme nevnes ofte i

sammenheng med samtale om antisemittisme og Israel-kritikk. Et gjennomgående funn er at «sionisme» forstås av informantene som det jødiske folks rett til, og historiske streben etter, selvbestemmelse, og at det i sin kjerne handler om Israels rett til å eksistere – uavhengig av hva man måtte mene om israelsk politikk. Sionismebegrepet er imidlertid blitt problematisk for noen av våre informanter. Likefullt fremhever flertallet at «de aller fleste jøder» identifiserer seg som sionister og at det er en integrert del av jødisk identitet. Nettopp derfor oppleves antisionisme også som antisemittisk av mange. En gjentakende refleksjon er at ordet «sionist» i økende grad brukes som et kodeord for «jøde». Koblinger mellom «sionister» og makt og konspirasjon gjenkjennes som klassiske antisemittiske troper. Informanter uttrykker bekymring for at slike ideer nå ser ut til å fremføres mer åpent og være sosialt akseptable.

Hendelsen som fant sted 8. mars 2024 i forbindelse med markeringen av kvinnedagen refereres som eksempel på hvordan uttalt antisionisme kan gli over i antisemittisme. Slagordet «ingen sionister i våre gater» ble da ropt mot jødiske kvinner som markerte sin støtte til israelske kvinnelige gisler, noe som opplevdes som truende, og av noen tolket som direkte oversatt til «ingen jøder i våre gater».

Selv om de fleste enes om en grunnbetydning av begrepet «sionisme», er det en del som uttrykker frustrasjon over at begrepet har fått så mye oppmerksomhet og potensielt skygger over annet som har med det jødiske å gjøre:

Det er ikke lenger det man kan kalle en europeisk-jødisk kultur. Den fins ikke i noen meningsfylt grad. Den er totalt dominert av ... sionismen. Den er dominert av orientering mot Israel.

Informantene understreker at sionismen finnes i ulike varianter, og at enkelte former, særlig religiøse eller ultranasjonalistisk sionisme, kan være problematiske og

bør kritiseres. Likevel opplever de at offentligheten ofte reduserer sionisme til disse mest ekstreme uttrykkene, noe som bidrar til et «ufortjent dårlig rykte». Historisk viser flere til at sionismen oppsto som en reaksjon på pogromer og systematisk undertrykkelse i Europa, og at ideen ikke er opprinnelig rasistisk eller eksepsjonell. Flere peker på at diskusjoner om sionisme ikke bare handler om ideologi, men også om hvordan jøder blir vurdert og «kategorisert» i offentligheten. Med konflikten i bakgrunnen har det oppstått en følelse av at man må markere seg politisk for å bli «godkjent». Mange benytter begrepsparet god jøde og dårlig jøde for å vise til hvordan de måles. Man må «flagge» en viss posisjon, for eksempel at man er antisionist, for å være god, hevder flere, og sier samtidig at man som jøde ikke er «nøytral». Her er et sitat fra en av dem som angivelig betegnes som «god» grunnet et tydelig Israel-kritisk standpunkt:

Så fort folk vet [hun viser her til politisk ståsted], så er man på en måte en godkjent jøde. Hvorfor skal jeg måtte bekjenne politisk farge for å være grei som menneske? Det er jo et antisemittisk premiss, tenker jeg.

Et annet trekk i materialet som delvis berører Israel-kritikken, er opplevelsen av at den har bidratt til å øke aksepten for negative uttalelser om jøder, det vil si at antisemittisme vurderes som delvis fortjent. Dette da i betydningen av at man må se gjennom fingrene på en del handlinger - særlig fra barn og unge - fordi det er «forståelig at de angriper jøder når de daglig ser bilder fra Gaza», slik en informant refererte en lærers uttalelse. Flere informanter har også opplevd å bli beskyldt for å overdrive egen utsatthet for å stilne Israel-kritikk.

Historiens resonans – Holocaust som ramme for tolkning

Holocaust utgjør i denne studien på flere måter en viktig referanse i vurderinger av når noe oppleves

som antisemittisk. En del informanter antyder at majoritetsbefolkningen kan være «lei av å ha dårlig samvittighet over Holocaust», og at minnet om Holocaust ikke kommer til å overleve Gaza-krigen. De beskriver en utvikling der Holocaust tidligere fungerte som en samlende historisk referanse i Europa, men at dette nå utfordres fordi jøder ikke lenger oppfattes som ofre, men som overgripere.

Referansene til Holocaust er likevel først og fremst til stede som ramme for informantenes tolkning av egne erfaringer og forståelse av situasjonen i dag. Intervjuguiden inkluderte et spørsmål om hvorvidt informantene mente at bevisstheten de hadde om Holocaust, hadde påvirket erfaringene deres. Vi var usikre på om vi skulle stille dette spørsmålet; kunne det bli oppfattet som en antydning om at vi ikke tok erfaringene på alvor? Det viste seg at Holocaust ofte dukket opp i samtalen før vi i det hele tatt rakk å stille spørsmålet. Dette kan delvis forklares med hvor fremtredende referanser til Holocaust var i den offentlige debatten om konflikten, men først og fremst ved den dype betydningen Holocaust har som del av jødiske familiehistorier og identitet.

Nesten alle deltakerne i denne studien er etterkommere av Holocaust-overlevende.¹³ De fleste tilhører annen og tredje generasjon (noen få til og med fjerde generasjon), noe som betyr at de i sine liv har møtt, og har dype emosjonelle relasjoner til, Holocaust-overlevende.

Når informanter forteller om negative erfaringer, nevnes ofte lærdommene fra Holocaust-overlevende forfedre om at det er viktig å være på vakt. Følgende sitat viser hvordan tidligere erfaringer, formidlet av en bestemor, aktualiseres i konteksten etter 7. oktober:

Bestemoren min var veldig åpen. Jeg har hørt

[historien om] hvordan hun til slutt flyktet til Sverige hundre ganger [...]. Og vi har spurt gjennom hele oppveksten, men hvorfor dro dere ikke tidligere? [...] Var dere naive? Vi er på en måte i den situasjonen nå, hvor vi liksom vurderer om det er trygt å være her eller ikke. Er ikke det helt sprøtt? Hva tror du bestemor ville sagt, ikke sant?

Holocaust er også en referanseramme for informanter som strever med spørsmålet om overreaksjon – om kunnskapen om Holocaust gjør at man overfortolker eller at man er unødvendig engstelig «på grunn av historien». Noen informanter forteller at det gjør dem i bedre stand til å oppfatte og tolke tegn, «mer robuste», mens andre beskriver at denne kunnskapen kan føre til en sterkere uro, at man er mer på «alerten», og mer redd enn hva man antageligvis burde være. Sitatet under er et eksempel på hvordan resonansen etter Holocaust påvirker hvordan man skal tolke egne opplevelser:

Jeg ser mange tegn rundt meg som andre [ikke-jøder] ikke ser. Og så er spørsmålet om det er jeg som er paranoid, som leser for mye inn i ting. Eller om det er at jeg har kunnskap som gjør at jeg kan forstå ... [viser til Holocaust] Jeg tror på en måte at svaret er begge deler. Jeg tror det er som en pendel som vipper litt fram og tilbake. Jeg tror noen ganger at vi [jøder] tipper over og blir paranoide. Men ikke alltid.

Ifølge informantene spør de ofte seg selv hva oldeforeldrene eller besteforeldrene deres ville sagt om forholdene i dag – hvordan de ville ha tolket graffiti i gatene eller kommentarer om jøder. Slik er Holocaust relevant ikke bare som en ramme for å vurdere egen frykt, men også for å tolke konkrete uttrykk. Når ordet

13 Noen hadde røtter andre steder enn Europa, for eksempel mizrahi-jøder fra land i Midtøsten eller sørafrikanske jøder.

«jøde» står som graffiti uten noe mer, noe som har vært synlig i gatebildet i Oslo, tolkes dette som antisemittisk i lys av Holocaust – ordet for en gruppe som skiller ut for forfølgelse.

Uten å likestille, trekker informantene linjer mellom 1930-tallet og dagens Norge. Et eksempel er en informant som sammenligner måten jøder i dag gjøres til syndebukker for israelsk politikk med hvordan jøder ble gjort til syndebukker for at Tyskland tapte første verdenskrig. Et annet eksempel finner vi i diskusjoner om boikott – at jødiske butikker ble boikottet på 1930-tallet, gjør dagens boikott-diskusjoner skremmende. Andre påpeker imidlertid at dagens kontekst handler om Israel som en politisk aktør, og de forsøker å ikke se de historiske forbindelsene som «ukontrollert» dukker opp.

Materialet har noen forskjeller som kan relateres til ulike aldersgrupper. I flere av intervjuene med eldre generasjoner blir Holocaust ofte omtalt som et resultat av «2000 år med forfølgelse av jøder», og blir dermed del av et kontinuum som gjør at man i mindre grad stiller spørsmål ved relevansen av at Holocaust blir en form for tolkningsramme. Yngre generasjoner fremhever oftere «Holocausts unike karakter» og bruker dette til å dempe egen stressreaksjon. En ung mann peker på denne forskjellen:

Jeg har aldri trodd at noe slikt kunne skje igjen. [...] At deportasjonene, for eksempel, ikke kan skje igjen. Det virker så usannsynlig for meg [...] Jeg merker at moren min har ... jeg tror hun opplever det i større grad. At hun på en måte ser seg selv veldig mye ... jeg tror hennes jødiske identitet er veldig knyttet til den historien. Jeg har bare merket at hun kanskje er litt mer redd.

Materialet indikerer altså et generasjonsskille ved at eldre informanter virker mer tilbøyelige til å trekke historiske paralleller for å gjenkjenne faresignaler. Noen reflekterer over «nedarvet traume» eller re-traumatisering, og

uttrykker frykt for at det kan oppstå en situasjon der jøder igjen må flykte. Historien utgjør et bakteppe for uttalelser som: «[Vi må] ikke gjøre samme tabben. Vi må flytte før vi blir drept, liksom. Det sitter i oss».

Generasjonsforskjeller knyttet til aktualiseringen av minnet etter Holocaust har også blitt påvist i tidligere studier, der både tolkninger av hverdagserfaringer og betydningen som ble tillagt beredskap «i tilfelle det ble ille igjen» fremsto ulik mellom første- og annengenerasjon. Likheten mellom beretningene til informantene i HL-senterets to studier (2014 og 2026) viser på den ene siden en kontinuitet, der både hverdagserfaringer for ti år siden og meget sterke enkelthendelser som angrepet 7. oktober setter i gang lignende reaksjonsmønstre. Samtidig viser det nye materialet at 7. oktober har hatt en effekt der Holocaust-erfaringen er blitt mer relevant som referanse også for yngre generasjoner.

Fremtiden for jødisk liv i Norge

Et gjennomgående trekk i beskrivelsene er at flere informanter i tiden etter 7. oktober 2023 har vurdert eller spurt seg selv om situasjonen kommer til å bli så ille at de må flytte fra Norge. I samtalene justerer mange uttalelsen med at «å tenke på dette er noe annet enn reelt å vurdere det». Informantene beskriver veldig ulike grader av seriositet rundt spørsmålet om flytting, noen trekker også frem at det allerede skjer ved at unge mennesker forsvinner «stille og rolig», og beskriver dette som den største trusselen mot jødisk liv i Norge. Utvandring fremstår i disse beskrivelsene nesten som en normalisert og legitim respons på dagens situasjon. Andre igjen uttrykker at de er såpass etablerte i Norge at de hverken har mulighet eller ønske om å dra. De beskriver en sterk tilknytning til Norge, at de er norske, dette er hjemmet deres, men at de likefullt er bekymret for fremtiden. Noen understreker også at perioden etter 7. oktober har medført en styrking av det jødiske fellesskapet slik at man nå faktisk står sterkere enn før. Det er også indikasjoner i materialet på at refleksjonene

rundt flytting primært var knyttet til den første tiden, og at det senere har fortonet seg annerledes:

Jeg er veldig godt etablert, med familie og bolig og unger på skole, så for min del ... så ... Jeg blir overrasket om det skjer noe som gjør at jeg flytter ut av Norge. [Men] jeg mistenker at det er et spørsmål om tid før den jødiske minoriteten er borte. Det er min frykt. Frykten er mindre nå enn den var for et år siden. For et år siden var jeg overbevist. Nå får vi se.

KAPITTEL 3: AKTUELLE FORSKNINGSBEHOV

Dette kapitlet skisserer aktuelle kunnskapsbehov og mulige perspektiver for videre forskning på antisemittisme og jødisk liv i Norge. Kapitlet tar utgangspunkt i gjennomgangen av tidligere forskning (kapittel 1) og analysen av intervju materialet (kapittel 2). Det er også samlet innspill fra andre norske og internasjonale forskningsmiljøer.¹⁴

1. Betydningen av Holocaust i dag

Som historisk erfaring utgjør Holocaust i dag en moralsk og etisk referanseramme og politisk orienteringspunkt i det norske samfunnet. Historien legger vekt til arbeidet mot antisemittisme og rasisme, og til forsvaret for demokratiske institusjoner og menneskerettigheter i samtiden. Som vist i denne rapporten utgjør Holocaust også et levende minne og en betydelig del av norske jøders fortolkningshorisont i møte med antisemittisme i dag. Betydningen av den historiske erfaringen er også tydelig ved de årlige markeringene av Den internasjonale Holocaustdagen og gjennom de mange kulturelle fremstillingene av jødeforfølgelsen under 2. verdenskrig.

Etter hvert som tiden går og tidsvitnene forsvinner, reises imidlertid spørsmålet om hvordan minnet etter denne skjellsettende historiske hendelsen best kan opprettholdes. Holocaust-forvrengning er ikke et nytt fenomen, men spres i stort omfang gjennom nye digitale medier og ved hjelp av kunstig intelligens og er en utfordring for ivaretagelsen av en faktabasert historieformidling til nye generasjoner. I vår tid gir samtidig den teknologiske utviklingen helt nye muligheter for historieformidlingen. Forskning på hvilken betydning minnet etter Holocaust har i dag kan ta utgangspunkt i disse utviklingstrekkene.

Et relatert tema er knyttet til bruk av referanser til Holocaust, eller Hitler og nazismen – inkludert bruken av symboler, i ulike miljøer og deloffentligheter, for

eksempel i sosiale medier, i ungdomskultur eller i politiske ytringer. Hvilken funksjon fyller slike referanser og hvilke konsekvenser har det for forståelsen av den historiske situasjonen?

Det er også et behov for forskning som inntar et transnasjonalt og komparativt perspektiv i undersøkelsen av hvordan ulike historiske forløp kommer til uttrykk, både i kulturen og i formidlingen av Holocaust. Land som Norge, Sverige, Danmark og Finland hadde for eksempel svært ulike roller og erfaringer under andre verdenskrig. Et interessant forskningsperspektiv ligger i å undersøke hvordan denne forskjellen er synlig i samtiden. Analysen kan for eksempel ta utgangspunkt i formidling og minnekultur etter Holocaust. Et komparativt perspektiv kan også belyse om disse forskjellene påvirker beredskapen mot, og manifestasjoner av, antisemittisme i samtiden. Denne forskningen vil gi viktig, ny innsikt og styrke det faglige fundamentet for politikktutvikling på feltet.

2. Antisemittismens funksjon i politisk mobilisering

Antisemittiske konstruksjoner av «jøden» har historisk hatt en sentral funksjon i politisk-ideologiske fiendebildekonstruksjoner. Det antisemittiske fordomsrepertoaret har inkludert et bredt spekter av uttrykk. Helt ulike politiske leirer har brukt «jøden» som symbol for, eller merkelapp på, det man til enhver tid har ønsket å ta avstand fra, for å forklare samfunnsproblemer og til politisk mobilisering. I vår tid er det tydelig at antisemittismen øker i takt med utviklingen i den israelsk-palestinske konflikten. Politiets statistikk over hatkriminalitet, rapporter fra jøder i Norge og HL-senterets holdningsundersøkelse fra 2024 viste denne tendensen også her i landet. Samtidig viser både HL-senterets forskning og historiske undersøkelser at det i Norge er en liten, men tydelig kobling mellom antiisraelske holdninger og antisemittisme. Tradisjonelle

¹⁴ Ved siden av diskusjoner i bredere fagfellesskap – Lars M Andersson, Kjetil Braut Simonsen, Sofie Lene Bak, Mercedesz Czimbalmos, Johannes Due Enstad, Karin Kvist Geverts, Gunnar Haaland og Henrik Rosengren.

antijødiske stereotyper og konspirasjonsteorier figurerer fremdeles i politiske ytterfløyer. Delvis tar dette en kodet eller mer subtil form, men det er også eksplisitt til stede, blant annet i høyreekstreme og islamistiske miljøer.

Det er behov for mer forskning som undersøker den politiske funksjonen som konstruksjoner av «jøden» har i dag. Forskningen bør inkludere analyser både av den politiske venstre- og høyreside, samt miljøer som kan betegnes som ideologisk overgripende, alternative eller som støttende til konspiratoriske verdensbilder. Hvilke former tar antisemittiske uttrykk innen disse rammene og i hvilke situasjoner dukker de opp og vinner terreng? Det kan være aktuelt å undersøke både normaliserings- og radikaliseringsprosesser i analysen, herunder betydningen av forholdet mellom eksplisitte og kodete former for antisemittisme. Hvilke nye uttrykk spores, hvilke aktører målbærer eksplisitt antisemittisme, og hvilke mekanismer kan bidra til normalisering av antijødiske ytringer? Forskningen kan bidra til å belyse hvilken betydning antisemittisme har i ekstremistisk ideologi og retorikk i dag, og hvilke funksjoner antisemittisme fyller i radikaliseringsprosesser. I et lengre perspektiv er det interessant å undersøke hvordan og hvor de antijødiske stereotyper «overvintret» etter andre verdenskrig.

3. Vilkår for jødisk liv og praksis i samtiden

I kjølvannet av 7. oktober har det på flere plan skjedd en styrking av jødiske miljøer i Norge. Det har blitt dannet nye felleskap og etablerte organisasjoner har fått økt medlemsaktivitet. Mange forteller at de opplever en forsterket følelse av tilhørighet til jødiske fellesskap og styrking av den jødiske identitetens betydning. Det kan beskrives en form for «mobilisering». Denne dynamikken er det verdt å forske på. Det kan for eksempel være aktuelt med studier av institusjonenes rolle i denne perioden, forholdet til storsamfunnet, og drivkrefter bak initiering av nye fellesskap. Et interessant spørsmål er også hvordan jødisk liv tar form

innen mindre etablerte rammer. Jødiske menigheter i Norge er overveiende ortodokse. Praktisering av jødiske tradisjoner foregår imidlertid også utenfor rammene av de etablerte institusjonene. Det er fremdeles lite kunnskap om hvordan jødisk religiøst liv ser ut utenfor Oslo og Trondheim.

Med utgangspunkt i tiden etter 7. oktober kan forskningen gi innsikt i den rollen som religiøse identiteter og tradisjoner spiller i det mange opplever som en krisetid. HL-senterets forskning har sett på hvilke strategier jøder har for å unngå negative erfaringer. Ny forskning kan gi viktig innsikt i hvilke konsekvenser økt antisemittisme har i et langtidsperspektiv. HL-senterets intervjuundersøkelse dekker erfaringer fra perioden etter 7. oktober og frem til 2026. Den bør suppleres med nye intervjuer av samme omfang om noen år for å belyse i hvor stor grad mønstrene fra denne perioden er av varig karakter.

I kjølvannet av den omfattende offentlige debatten etter 7. oktober bør det også gjøres undersøkelser av antisemittisme-begrepet som tar høyde for jødiske erfaringer, utrygghet og frykt. En forståelse av antisemittisme som tar inn kompleksiteten i jødiske erfaringer med subtile, ikke åpenlyse eller tydelig hatefulle former for antisemittisme, såkalt «ambient antisemittisme», kan for eksempel danne utgangspunkt for en slik utforskning.

Et interessant tema som kan utdypes i videre undersøkelser, er antisemittismens motkrefter: Hvordan mobiliserer jødiske samfunn mot antisemittisme? Slik mobilisering bygger på en lang historisk tradisjon som i liten grad er studert, men som kan gi viktige perspektiver til analyser av prosesser og aktiviteter i samtiden (se også punkt 7 under).

Et spørsmål for videre forskning er også hvilken betydning Israel og sionisme har for jøder i dag. Samtidig som det er svært urolig i Midtøsten, representerer landet en trygghet for mange, uavhengig av politiske posisjoner. Det er behov for mer kunnskap om denne betydningen, om hvordan sionisme forstås i

samtiden og hvilken betydning sionisme har for identitet og tilhørighet blant jøder i Norge i dag. Begrepet sionisme har vært fylt med svært ulikt innhold av ulike aktører, historisk og i vår tid. Det eksisterer et bredt spekter av tolkninger og posisjoner, både innenfor og utenfor jødiske miljøer som det vil være interessant å få kunnskap om.

4. Antisemittisme i nye digitale medier

Europeiske kartlegginger viser at jøder i Europa opplever sosiale medier som den viktigste arenaen for spredning av antisemittisme. Også intervjustudier blant jøder i Norge peker på digitale plattformer som sentrale kilder til negative erfaringer, og at dette har vært et økende problem i perioden etter 7. oktober 2023. Likevel finnes det begrenset med forskning som i norsk sammenheng undersøker antisemittisme i sosiale medier.

Det er mange muligheter for ny forskning innen denne tematikken. Forskningen kan for eksempel ta utgangspunkt i at hatefulle ytringer på internett har betydning for holdninger og handlinger i den fysiske verden. Undersøkelser av antisemittismens ulike fremtredelsesformer, samt betydningen av disse innen ulike nettsamfunn, vil gi interessant ny kunnskap og kan bidra til å belyse hva det medfører å bli eksponert for skadelig innhold.

Det er videre behov for å utvikle forbedrede metoder for å fange opp hatefulle ytringer, fortrinnsvis gjennom en kombinasjon av kvalitative og kvantitative metoder og innholdsanalyser. Mer forskning er også ønskelig når det gjelder den rollen som kunstig intelligens og algoritmer spiller for spredning og normalisering av ytringer, samt av spørsmål knyttet til regulering og lovgivning. Omskrivninger og feilstaving av enkeltord, dialekter og lokale språk brukes i dag for å omgå reguleringstiltak og lovgivning mot hatefulle ytringer. Implisitte og kodete ytringer, som opptrer i kombinasjoner av tekst, tall, symboler, bilder og memer, unnslipper innholdsregulering også på plattformer med tydelig moderering, og bidrar til normalisering

av antisemittisme når diskursive grenser flyttes. Multimodale analyser av samspillet mellom bilde, symboler og tekst vil her bidra til å tette forskningshull.

Et kjennetegn ved digitale medier er at de er geografisk grenseoverskridende og dermed bidrar til å spre hatefulle ideologier og ytringer på globalt plan. Det er en fordel om forskningen på dette feltet knytter an til internasjonale fagmiljøer og bidrar til å styrke samarbeidet på tvers av landene.

5. Hatkriminalitet - registreringspraksiser og nye manifestasjoner

Norge innførte i 2018 antisemittisme som egen kategori i politiets register for anmeldt hatkriminalitet. Antallet saker har årlig ligget på rundt 15-20 rapporterte tilfeller, men etter 7. oktober 2023 har det vært en markant økning av registrerte saker, til rundt 45-50. Sakene spenner bredt. Hatefulle ytringer, skadeverk og hensynsløs adferd er nokså jevnt fordelt i registrene fra 2024, mens trusler og fysisk vold er mindre vanlig.

Forskning på antisemittisk hatkriminalitet er mangelfull i norsk sammenheng og bør utvikles. Slik forskning kan ha mange ulike perspektiver. Et spørsmål er knyttet til registreringssystemene. Selv om politiets rapporter viser en økning i registrerte tilfeller de seneste år, antas det at et stort antall saker ikke meldes inn. Det er særlig grunn til å anta at hatefulle ytringer ofte unngår anmeldelse. Det er interessant å undersøke om systemene fungerer etter hensikten, om de eventuelt kan styrkes, og i så fall hvordan? Sett i et komparativt perspektiv kan norske rutiner analyseres opp mot praksis i andre land. Et godt sammenligningsgrunnlag kan være andre nordiske land, der det allerede eksisterer et samarbeid mellom politi og jødiske menigheter knyttet til sikkerhet.

Et spørsmål for forskningen kan være hvordan politiet forstår og fortolker kodete former for antisemittisme. Hvordan trekkes for eksempel grenser mellom antiisraelske eller antisjonistiske ytringer og antisemittisme, og hvordan balanserer man hensynet til

ytringsfrihet? Relatert til dette temaet er også spørsmål om kompetansebygging i politiet - hvordan arbeides det med å spre kunnskap om aktuelle antisemittiske uttrykk i ulike politidistrikt?

En analyse av antisemittiske manifestasjoner kan også ta utgangspunkt i et aktørperspektiv. Det er behov for mer forskning på ideologiske motivasjoner, radikaliseringsveier og hvordan jøder rammes. Historisk har antisemittisk vold ofte vært knyttet til høyreekstremisme. I dag står islamistiske miljøer bak en stor andel av voldelige angrep på jøder i Europa. Både historisk og i vår tid har også venstreradikale miljøer vært drivkrefter bak antisemittisk mobilisering, ikke minst i tilknytning til antisionistisk agitasjon og i tilknytning til intensivering av situasjonen i Midtøsten. Det er gjennomført analyser av historiske utviklingstrekk knyttet til disse temaene som kan danne grunnlag for ny forskning i et samtidsperspektiv. Behovet for denne forskningen er også forankret i den bredere samfunnsutviklingen, der økonomisk og politisk usikkerhet kan bidra til å svekke sosial samhörighet, underbygge radikaliseringsprosesser og forsterke minoriteters utsatthet.

6. Antisemittisme og tilgrensende forskningsfelt

Forskning på antisemittisme er et distinkt forskningsfelt, men samtidig relatert til og i utveksling med perspektiver fra andre nærliggende fagområder som rasismeforskning og studier av andre former for gruppefiendtlighet, ikke minst muslimfiendtlighet. Det er behov for en vitenskapsteoretisk studie av antisemittisme som forskningsfelt - hvilke begreper og perspektiver er nyttige i den samtidsrelaterte forskningen? En slik studie bør bygge på både empirisk og teoretisk orientert forskning. Empirisk forskning kan eksempelvis se på hvordan antisemittiske, rasistiske og muslimfiendtlige forestillinger inngår i overlappende diskursive felt, her blant annet relatert til hvithet-ikke hvithet, og konspirasjonsteorier.

I et empirisk orientert samtidsperspektiv er

det også relevant å forske på hvordan minoritetene selv oppfatter sine erfaringer som enten unike for sin gruppe eller som sammenlignbare med erfaringer blant andre minoriteter, og hvordan dette skaper et grunnlag for solidaritet eller motsetninger. Videre er det et behov for en dypere forståelse av hvordan lokale, nasjonale og internasjonale faktorer virker sammen i vilkårene for en minoritet - og for relasjonene mellom minoriteter.

Relatert til studier av vilkårene for jødisk liv, vil det være interessant med en teoretisk inspirert forskning med søkelys på hvordan et begrepsmessig verktøy fra rasismeforskningen kan bidra. Antisemittisme-feltet har til sammenligning få «underkategorier» for å beskrive subtile fordomsuttrykk eller erfaringer.

En diskursorientert studie av ulike forståelser av antisemittisme og hvordan disse inngår i ulike former for ideologiske prosjekter og politisk mobilisering, vil også være av vitenskapsteoretisk interesse. Spenninger rundt antisemittisme som objekt for forskning, med særlig vekt på avgrensning av fenomenet, har økt. Det er derfor relevant med forskning som søker å identifisere hvilke dynamikker denne spenningen har utløst.

7. Forskningshull - historiske temaer

For å forstå og bekjempe antisemittisme i samtiden er kunnskap om historien avgjørende. I norsk sammenheng foreligger det få historiske studier av antisemittismen mellom 1851 og 1905. Årene favner perioden mellom opphevelsen av paragraf 2 i Grunnloven av 1814 («jødeparagrafen») og selvstendigheten i 1905. I et europeisk perspektiv er nettopp dette tiden hvor den moderne, politiske antisemittismen vokser frem, fra 1880-tallet. Det er også på denne tiden at selve begrepet antisemittisme blir skapt og får gjennomslag. Perioden er dessuten interessant fordi den var en brytningstid i norsk historie, hvor Kirkens og kristendommens posisjon i samfunnet ble utfordret, hvor den kapitalistiske pengeøkonomien bredte om seg og hvor nye tankestrømninger, som politisk liberalisme og sosialisme, fikk gjennomslag. I den europeiske konteksten fikk

reaksjonen mot denne samfunnsmoderniseringen ofte et tydelig antijødisk preg.

Det er gjennomført en del forskning på forestillinger om jøder i norsk mellomkrigstid, men det mangler et komparativt perspektiv på fiendebildekonstruksjoner knyttet til ulike minoriteter. Det kunne for eksempel gjøres en sammenligning av representasjoner av de ulike nasjonale minoritetene i Norge og de politiske funksjoner som fremstillingene har hatt. Et utgangspunkt kan være det moderne gjennombruddet og syn på moderniteten, hvordan bidro disse samfunnsmessige endringene til forskjeller i fiendebildekonstruksjoner? Eksempelvis er samer ofte blitt fremstilt som primitive og umoderne, i kontrast til fremstillinger av «jøden» som hypermoderne (men nedbrytende og truende).

Det er også behov for mer kunnskap om den norske arbeiderbevegelsens holdninger til jødene. Analysen kan ta for seg den samlede historien fra sent 1800-tall til andre verdenskrig. En utgangshypotese er at bevegelsen på den ene siden utgjorde en viktig motkraft mot den ideologiske antisemittismen, men at den samtidig kunne inkorporere antijødiske stereotyper, særlig knyttet til «pengejøden» og «den jødiske kapitalen». Her vil spørsmålet om utviklingstendenser over tid – og eventuelle historiske brudd – være avgjørende. For perioden etter 1945 gjenstår det også systematisk forskning på kirkens holdning til jødene, for eksempel knyttet til erstatningsteologiens posisjon.

Fra slutten av 1800-tallet er det gradvis en økende jødisk tilstedeværelse i Norge. Det er mye som gjenstår i forskningen på minoritetens motreaksjoner på antisemittisme, både når det gjelder forståelsen av fenomenet og typer av responser i ulike historiske faser frem mot andre verdenskrig. Som antydnet under punkt 3 kan denne historiske forskningen også relateres til mobilisering og motstand mot antisemittisme blant jøder i dag.

LITTERATURLISTE

- Adams, J. & Heß, C. (red.) (2019). *Antisemitism in the North: History and state of research* (Vol. 1). De Gruyter.
- Amnesty International. (2024). *Digital hets mot norske jøder og muslimer har økt etter 7. oktober*. <https://amnesty.no/digital-hets-mot-norske-jøder-og-muslimer-har-okt-etter-7-oktober>.
- Austad, T. (2016). Hvem reddet professor Victor Moritz Goldschmidt fra D/S Donau? *Nytt norsk tidsskrift*, 33 (4), 321–331.
- Banik, V.K. (2007). *Neste år i Jerusalem? Sionisme blant de norske jødene i mellomkrigstiden*. HL-senterets skriftserie.
- Banik, V.K. (2009). *Solidaritet og tilhørighet. Norske jøders forhold til Israel 1945–1975*. [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Banik, V.K. (2016). The faith of the fathers, the future of the youth. *Scripta Instituti Donneriani Aboensis*, 27, 153–172. Jewish Studies in the Nordic Countries Today.
- Bartrop, P.R. (2026). *Flight and Rescue from Norway During the Holocaust*. Taylor & Francis Ltd.
- Beckheim, H. & Solstad, T. (2025). *Frykt og stillhet – jødiske stemmer i Norge etter 7. oktober*. Dreyer.
- Berg, V. (2022). *Abrahamsen – en jødisk familiehistorie*. Communicatio forlag.
- Berggren, E.B. (2023). Grini fangeleir og Holocaust i Norge: Grinis rolle i forfølgelsene av norske jøder 1941–1945. *Historisk tidsskrift*, 102(1), 27–43.
- Berggren, E.B. (2025). *In Search of Lost Homes: Post-Holocaust Restitution in Norway 1945–1950s*. [Doktorgradsavhandling]. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Berggren, E.B., Bruland, B. & Tangestuen, M. (2020). *Rapport frå ein gjennomgang av Hva visste hjemmefronten?* Dreyer.
- Ben David, N. (2023). *Jewish Reactions to Antisemitism in Norway, 1945–1983*. [Masteroppgave]. Universitetet i Bergen.
- Bjørnbekk, V.M (2024). *Narratives about Jews among Muslims in Norway: A qualitative interview study*. Berlin: De Gruyter.
- Bjørnbekk, V.M, Kopperud, Ø. & Simonsen, K. B. (red.) (2025). *Antisemittismens lange linjer: Jødefiendtlighet i norsk fortid og samtid*. Scandinavian Academic Press / Forente Forlag AS.
- Bjørndal, S. (2026). *I norske skolegårder rammes jødiske barn*, Vårt Land 18.01.2026. <https://www.vl.no/religion/i-norske-skolegarder-rammes-jødiske-barn-her-er-noen-av-historiene-deres/9548798>
- Bjørndal-Lien, K. (2022). Jødiske integreringshistorier: Hvilke erfaringer gjorde jødiske innvandrere seg i et land med lite ikke-skandinavisk innvandring? *Religion og livssyn – tidsskrift for religionslærerforeningen i Norge*, 1(22).
- Bogen, O.C. (2021). Norske gjerningsmenn: Germanske SS Norge og arrestasjonene av de norske jødene. *Historisk tidsskrift*, 100(1), 51–66.
- Brakstad, I.V. (2021). *Etter folkemordet: 1945–*. Samlaget.
- Brakstad, I.V. (2023). «De siste års tragedie» – genocidal prosess eller nasjonalmyte? Holocaust og norske aviser 1945–55. *Mediehistorisk tidsskrift*, 39(1).
- Brandal, N., Døving, C.A. & Plesner, I.T. (red.) (2017). *Nasjonale minoriteter og urfolk i norsk politikk fra 1900 til 2016*. Cappelen Damm Akademisk.
- Bratberg, T.T.V. (2025). *Synagogen i Trondheim*. Museumsforlaget.
- Brekke, J.-P., Beyer, A. & Enjolras, B. (2019). *Antisemittisme på nett og i sosiale medier i Norge: Kjennetegn, avsendere og motvirkning*. Institutt for samfunnsforskning.
- Brekke, T. (2023). *Ingen er uskyldig: antisemittisme på venstresiden*. Cappelen Damm.

- Brekke, T. (2024). The King's 'No': Anti-Israelism and Antisemitism in Norway after the 7 October Massacre. I R. Freedman & D. Hirsh (red.), *Responses to 7 October: Antisemitic Discourse*. Routledge.
- Brovold, M. (2020). *Jødiske motiver i norsk litteratur cirka 1800-1970*. [Doktorgradsavhandling]. Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo.
- Brovold, M. (2022). Først kom antisemittismen. Metaforer for jødiskhet i Henrik Wergelands Moses i Tønden. Stengrundet, E., Hagen, E. B. (red.). *Ung må Wergeland ennå være. Sju artikler*. s. 129-149. Alvheim og Eide Akademisk forlag.
- Bruland, B. (2017). *Holocaust i Norge. Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*. Dreyer.
- Brustad, J.A.S (2023). *I limbo: Norge og de jødiske flykningene 1933-1945*. Cappelen Damm.
- Corell, S. (2010). *Krigens etertid: okkupasjonshistorien i norske historiebøker*. Scandinavian Academic Press.
- Corell, S. (2021). *Likvidasjonen - historien om holocaust i Norge og jakten på jødernes eiendom*. Gyldendal.
- Csango, M. (2017). Fortielser - min jødiske familiehistorie. Kagge.
- Davidson, J.G. (2021). «Forhistoriske overgrep mot småbarn»: Omskjæringsdebatten i norske avismedier og andregjøring av jøder. [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.
- Degnæs, M.E., (2023). *Minnebånd og minneknuter: barnebarngenerasjonens møter med holocausterindring*. [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Degnæs, M. E. & Lenz, C. (2022). "En norsk Sonderweg? Snublesteiner som element i norsk-jødisk minne- og identitetsforhandling", i: Døving (red.) *Jødisk. Identitet, praksis og minnekultur*, Universitetsforlaget, s. 286 - 313.
- Den norske kirke, (2024). *Den norske kirke i møte med jødedom og jøder: En utredning*. Kirkerådet 2024.
- Dingstad, S. (2021). Ryktet om jødene: antisemittisme i norsk litteratur. I E. Rees, H. Karlsen, M. Brovold & S. Dingstad (red.), *Minoritetsdiskurser i norsk litteratur* (133-156). Universitetsforlaget.
- Døving, C.A. & V. Moe (2014). *Det som er jødisk. Identiteter, historiebevissthet og erfaringer med antisemittisme*. HL-senteret.
- Døving, C.A. (2016). Jews in the News - Representations of Judaism and the Jewish Minority in the Norwegian Contemporary Press. *Journal of Media and Religion*, 15(1), 1-14.
- Døving, C.A. (red.) (2022). *Jødisk. Identitet, praksis og minnekultur*. Universitetsforlaget.
- Døving, C.A. (2023). Jewish in a multicultural society: From a particular to a universal minority consciousness. *Jewish Culture and History*, 24(3).
- Emberland, T. & Kott, M. (2012). *Himmels Norge: nordmenn i det storgermanske prosjekt*. Aschehoug.
- Enstad, J.D. (2024). Det eldste hatet i en ny tid. *Agora. Journal for metafysisk spekulasjon*, 42(1-2), 288-314.
- Fure, J.S. (2024). *Becker - Holocaust og hjemkomst*. Museumforlaget.
- Gjerde, Å.B. (2019). *The Meaning of Israel: Anti-Zionism and Philo-Zionism in the Norwegian Left, 1933-1968*. [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Bergen.
- Gjernes, M. (2007). *Jødar i Kristiania. Dei fyrste innvandarane si geografiske og sosioøkonomiske plassering i samfunnet frå 1851 til 1942*. HL-senterets skriftserie.
- Gjernes, M. (2019). Jødiske arbeidrarar i norsk sigarettindustri. *Arbeiderhistorie*, 23(1), 125-145.
- Grunfeld, N.F. & Holm, E. (2015). *Ninas barn - fortellingen om det jødiske barnehjemmet i Oslo*. Kagge.
- Grunfeld, N.F. (2021). *Frida - min ukjente farmors krig*. Aschehoug.

- Haanshuus, B.P. & Ihlebæk, K. A. (2021). *Recontextualising the news: How antisemitic discourses are constructed in extreme far-right alternative media. Nordicom Review*, 42(1), 37-50.
- Haanshuus, B.P. (2024). *Old Hate in New Media: Understanding of Antisemitism and Boundary-Making in the Norwegian Digital Public Sphere*. [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Hansen, J.-E.E. (2018). *En antisemitt trer frem – Alf Larsen og Jødeproblemet*. Press forlag.
- Harket, H. (2014). *Paragrafen. Eidsvoll 1814*. Dreyer.
- Hagerup, H. (2025). *Du eneste – historien om Gunvor Hofmo og Ruth Maier*. Gyldendal.
- Haugen, H.M. (2024). Antisemittisme blant Israels kristensionistiske venner? *Teologisk tidsskrift*, 13(4), 227-241.
- Haugen, H.M. (2024). Kristen antisjonisme som fordekt antisemittisme i Norge? *Teologisk tidsskrift*, 13(1), 53-70.
- Heiret, J. (2023). Hva kan vi vite om det norske holocaust? En analyse av Michelet-debatten. *Historisk tidsskrift*, 102(1), 7-26.
- Helland, F. (2025). *Holocaust – en historie fortalt av ofrene*. Press.
- Helleberg, I.R.M. (2024). *Ruth Maiers plass – i lys av kollektive minner og livsskriving*. [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Herberger, T. (2018). Jews and Judaism in Norway today. *Nordisk Judaistik/Scandinavian Jewish Studies* 29(2): 36-42.
- Hercz, E. (2021). *Antisemittisme som passer for deg – Hvilke faktorer kan gjøre antisemittiske memmer mer spiselige og hva skjer før filteret slår inn?* [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.
- Hetland, Ø. (2025). *Ei forbanna plikt: Norsk politi 1940-1945*. Cappelen Damm Akademisk.
- Hetland, Ø. & Hamre, W. (2023). «Jødernes utryddelse er ingen tom frase, det er det nyordnende Europas rystende virkelighet». Omtale av jøder og Holocaust i Norsk Tidend. *Mediehistorisk tidsskrift*, 39(1), 107-123.
- HL-senteret. (2024). *Bakgrunnsnotat: Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2024*. Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter.
- Hoffmann C. (1994). Christlicher Antijudaismus und moderner Antisemitismus: Zusammenhänge und Differenzen als Problem der historische Antisemitismusforschung', i Leonore Siegle-Wenschkewitz (red.), *Christlicher Antijudaismus und Antisemitismus: Theologische und kirchliche Programme Deutscher Christen* (Frankfurt/M.: Haag und Herchen), 293-317.
- Hoffmann, C., Moe, V. & Kopperud, Ø. (red.) (2012). *Antisemittisme i Norge? Den norske befolkningens holdninger til jøder og andre minoriteter*. HL-senteret.
- Hoffmann, C. (2016). *The Exclusion of Jews in the Norwegian Constitution of 1814. Origins – Contexts – Consequences*. Metropol Verlag.
- Hoffmann, C. (2016). Jewish history as a history of immigration: an overview of current historiography in the Scandinavian countries. *Scripta Instituti Donneriani Aboensis*, 27, 203-222: *Jewish Studies in the Nordic Countries Today*.
- Hoffmann, C. & Moe, V. (red.) (2017). *Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2017*. HL-senteret.
- Hoffmann, C. (2019). A Marginal Phenomenon? Historical Research on Antisemitism in Norway, 1814-1945. I J. Adams & C. Heß (red.), *Antisemitism in the North: History and State of Research*.
- Hoffmann, C. & Moe, V. (red.) (2020). *The Shifting Boundaries of Prejudice. Antisemitism and Islamophobia in Contemporary Norway*. Scandinavian University Press.
- Høeg, I.M. (2022). Contesting religious space: spatiality, religion, and identity-making among Jews in Trondheim. *Journal of Contemporary Religion*, 39(2), 271-290.

- Johansen, O. (1984). *Oss selv nærmest: Norge og jødene 1914–1943*. Gyldendal.
- Johansen, K.E. (2008). «Jødefolket inntar en særstilling». *Norske holdninger til jødane og staten Israel*. Kristiansand: Portal.
- Jørgensen, J.-K. (2022). *Jeg kan høre en melodi: om noen musikere i Auschwitz og andre holocaustskjebner*. Commentum.
- Karcher, N. (2018). *Kampen om skolen: Nazifisering og lærernes motstand i det okkuperte Norge*. Dreyers.
- Karcher, N. & Simonsen, K. B. (2024). Antisemitism without Jews: The impact of redemptive antisemitism in Norway before the Nazi Occupation. *Scandinavian Journal of History*, 49(2), 196–217.
- Karcher, N. & Simonsen, K. B. (red.) (2024). The Print Culture of Conspiracist Antisemitism 1917–1945: Universal Patterns and Nordic Particularities. *Nordisk Judaistik/Scandinavian Jewish Studies* 35(1).
- Karcher, N. & Simonsen, K. B. (2024). The apocalyptic battle: Conspiracist antisemitism in Norway during the German occupation. *Nordisk Judaistik/Scandinavian Jewish Studies* 35(1): 71–89.
- Koritzinsky, E.W. (2018). *Koritzinsky – jødisk-norsk familiehistorie i krig og fred: Koritzinsky-familien i Norge: etterkommere etter Elisabeth Werring Müller og Ephraim Wolff Koritzinsky*. Kolofon.
- Larsen, S-E. (2021). Noreg og dei polskjødiske flyktningane, 1968-1970. *Nordisk Judaistik/Scandinavian Jewish Studies*, 32(1): 66-82.
- Lenz, C. & Døving, C.A. (2026) «Det er ikke lenger så kult å være jøde»: Unge norske jøders erfaringer etter 7. oktober og krigen i Gaza. *Religion og livssyn. tidsskrift for Religionslærerforeningen i Norge*. 2026 Nr. 1, 7-14.
- Levin, I. (2019). *Price of Survival: Marcus Levin, Norwegian Holocaust Humanitarian*. University Press of America.
- Levin, I. (2021). *Vi snakket ikke om Holocaust – mor, jeg og tausheten*. Gyldendal.
- Levin, M. (2015). *Mors historie – en familiesaga*. Kagge Forlag AS.
- Lie, L. (2025). *Kampen om virkeligheten: en diskursiv analyse av folkemordsbegrepet i Israel-Palestina-debatten*. [Masteroppgave]. MF vitenskapelig høyskole.
- Lien, L. (2015). «...Pressen kan kun skrive ond om jøderne»: *Jøden som kulturell konstruksjon i norsk dags- og vittighetspresse 1905–1925*. [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Lindahl, L. (2018). *Jenta i veggen: i skjul for nazistene*. Cappelen Damm.
- Lorenz, E. (2022). *Jødernes historie i Europa: fra den spanske inkvisisjonen til mellomkrigstiden*. Forente Forlag AS.
- Lothe, J. & Storeide, A. (2006). *Tidsvitner – fortellinger fra Auschwitz og Sachsenhausen*. Gyldendal.
- Lothe, J. (Red.). (2013). *Kvinnelige tidsvitner – fortellinger fra Holocaust*. Gyldendal.
- Lund, K. (2018). «Entartet» i Norge: Benjamin-familien, Arne Korsmo og jødeforfølgelsene. *Kunst og kultur*, 101(1-2), 31–48.
- Martinsen, A. (2023). Kirkelige holdninger til jøder 1933–1939: Mellom støtte og antisemittisme. *Kirke og Kultur*, 128(4), 365–401.
- Mendelsohn, O. (2019). *Jødernes historie gjennom 300 år*. Universitetsforlaget. (Oppr. utg. 1987).
- Michelet, M. (2018). *Hva visste hjemmefronten? Holocaust i Norge: varslene, unnvikelsene, hemmeligholdet*. Gyldendal.
- Michelet, M. (2021). *Tilsvaret – svar på motboken til Hva visste hjemmefronten?* Gyldendal.
- Mizrachi, R. (2025). “No Zionists in Our Streets”: *Framing Zionism in Norwegian Public Discourse After October 7, 2023*. [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.
- Moe, V. (2014). “Antisemittisme: erfaringer og refleksjoner” i: *Døving & Moe, Det som er jødisk*

- *identiteter, historiebevissthet og erfaringer med antisemittisme*. HL-senteret.
- Moe, V. (2020). Antisemittisme i dagens Europa: noen generelle trekk. *SEGL: Katolsk årsskrift for religion og samfunn* (red. Peder K. Solberg), St. Olav Forlag.
- Moe, V. (2021). *Community, Boundaries and Meaning in Narratives about Jews among Muslims in Norway*. [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Moe, V. & Døving, C.A. (red.) (2022). *Diskriminerings erfaringer blant muslimer i Norge*. HL-senteret.
- Moe, V. (red.) (2022). *Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2022. Befolkningsundersøkelse, minoritetsstudie og ungdomsundersøkelse*. HL-senteret.
- Moe, V., & Syse, H. (2017). Antisemittisme som erfaring og undervisningstema i dagens norske skole, i: *Nasjonale minoriteter og urfolk i norsk politikk fra 1900 til 2016*. (237–254). (red. N. Brandal, I. T. Plesner & C. A. Døving), Cappelen Damm Akademisk.
- Moe, V., Lenz, C., Døving, C.A. & Levin, I. (2016). «Hvis de hadde oppført seg som vanlige nordmenn, hadde alt vært greit, tror jeg»: Nordmenns syn på årsaken til negative holdninger til jøder og muslimer. *Flex*, 3(1).
- Moe, V. & Kopperud, Ø. (2011). *Forestillinger om jøder: aspekter ved konstruksjonen av en minoritet 1814-1940*. Unipub.
- Nilsen, T. (2015). *Familiene som forsvant – den jødiske befolkningen i Vestfold 1880-1945*. Liv forlag.
- NRK (2023). *NRK kartlegging av jødehat i Norge etter 7. oktober*. <https://www.nrk.no/spesial/nrk-kartlegging-av-jodehat-i-norge-etter-7-oktober-1.16644625>.
- Ottosen, R. (2019). Et varslet folkemord?: Dekning av Holocaust i norsk og svensk presse. *Norsk medietidsskrift*, 26(2), 1-18.
- Politidirektoratet og Oslo politidistrikt. (2025). *Hatkriminalitet i Norge 2024: Rapport om registrerte anmeldelser og utvikling*. Nasjonalt kompetansemiljø innen hatkriminalitet.
- Reisel, B. (2021). *Hvor ble det av alt sammen? – plyndringen av jødene i Norge*. Press forlag.
- Reitan, J. (2015). *Møter med Holocaust. Norske perspektiver på tilintetgjørelsens historiekultur*. [Doktorgradsavhandling]. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Ringdal, M.A. (2018). «Norge vokn op!»: *Syv norske aktørers fortolkning og bruk av «Sions vises protokoller» 1920-1945*. [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.
- Ringdal, N.J. (1987). *Mellom barken og veden: Politiet under okkupasjonen*. Aschehoug.
- Rødner, H. (2022). *Sviket - hva regjeringen og Kongen i eksil visste om utryddelsen av de norske jødene: en beretning om norske myndigheters forhold til landets jøder før, under og etter den annen verdenskrig*. Svein Sandnes bokforlag.
- Rønnebu, G.L. (2025). *Forbrytelse uten straff: Knut Rød og ansvaret for Holocaust i Norge*. Aschehoug.
- Sachnowitz, H., & Jacoby, A. (1976). *Det angår også deg – Herman Sachnowitz forteller*. J.W. Cappelens Forlag.
- Savosnick, R., & Melien, H. (1986). *Jeg ville ikke dø*. J.W. Cappelens Forlag.
- Scheer, E. (2016). *Vi bygger i sand*. Orkana.
- Simonsen, K.B. (2017). Vidkun Quisling, antisemittismen og den paranoide stil. *Historisk tidsskrift*, 96(4), 446-467.
- Simonsen, K.B. (2017). Antisemittismen i Telemark i ord og gjerning. *Telemark Historie*, 38.
- Simonsen, K.B. (2019). Holocaustbenektelse i *Folk og land* (8. mai), 1948-1975: En diskurs tar form. *Historisk tidsskrift*, 98(1), 8-25.

- Simonsen, K.B. (2020). Norwegian Antisemitism after 1945: Current Knowledge. I J. Adams & C. Heß (red.), *Antisemitism in the North: History and State of Research (173-190)*. Berlin, Boston: De Gruyter.
- Simonsen, K.B. (2020). Antisemitism on the Norwegian Far-Right, 1967–2018. *Scandinavian Journal of History*, 45(5), 640–662.
- Simonsen, K.B., & Bjørndal-Lien, K. (2020). Integrasjon og tradisjon. Den jødiske minoriteten i Norge frem til 1940. SEGL: *Katolsk årsskrift for religion og samfunn*, 117–131.
- Simonsen, K.B. (2021). Holocaustbenektelse på norsk: et historisk perspektiv. I E. Rees, H. Karlsen, M. Brovold & S. Dingstad (red.), *Minoritetsdiskurser i norsk litteratur (181-200)*. Universitetsforlaget.
- Simonsen, K.B. (2021). Mellom lov og norm. Antisemittismen i norsk offentlighet etter 1945. I A. Pettersen (red.), *Ingen frihet uten ytringsfrihet (199-208)*. Oslo: Humanist.
- Simonsen, K.B. (2021). Antisemittisk konspirasjonstenkning i Nasjonal Samling. I *Aldri tie, aldri glemme. En bok fra AUF ti år etter terror* (157-174). Oslo: Res Publica.
- Simonsen, K.B. (2022). Threats and Euphemisms: the Antisemitic Propaganda of Nasjonal Samling during the Summer and Autumn of 1942. *Scandinavian Journal of History*, 48(2), 228–248.
- Simonsen, K. B. (2023). En apokalyptisk antisemittisme: Nasjonal Samling og jødene, belyst ved invasjonen i Sovjetunionen. *Mediehistorisk tidsskrift*, 39(1).
- Simonsen, K.B. (2023). *I skyggen av Holocaust. Antisemittisme i norsk historie 1945-2023*. Humanist Forlag.
- Skorgen, T. (2024). *Wergelands jødesak. Nasjonsbygging og toleranse*. Alvheim & Eide Akademisk forlag.
- Snildal, A. (2015). *An Anti-Semitic Slaughter Law? The Origins of the Norwegian Prohibition of Jewish Religious Slaughter ca. 1890-1930*. [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Steinfeld, D. (2025). *Mannen som gikk fri: politiinspektør Knut Rød og deportasjonen av de norske jødene*. Vigmostad & Bjørke AS.
- Steinfeld, T. (2019). «Det var faktisk nokså trist med den nesen». Jødisk identitet og assimilasjon i Torborg Nedreaas' *Musikk fra en blå brønn og Ved neste nymåne*. *Edda*, 106(2), 95–109.
- Stene, N. (2023). Bodies speak louder than words: Norwegian Jewish parents reflecting on brit milah. *Nordisk Judaistik/Scandinavian Jewish Studies*, 34(2): 4–20.
- Stenseth, B. (2022). *Antikvitetshandler Watchman – familien som ble borte*. Dreyer.
- Stranger, S. (2019). *Leksikon om lys og mørke*. Aschehoug.
- Stranger, S. (2023). *Museum for mordere og redningsmenn*. Aschehoug.
- Svardal, G. (2022). *Ingen skal få se at jeg gråter – historien om Cissi Klein og deportasjonen til Auschwitz*. Aschehoug.
- Søbye, E. (2021). *Hva vet historikerne? – om hjemmefronten og deportasjonen av jødene*. Press forlag.
- Sørli, S. (2015). *Solkors eller hakekors: nordmenn i Waffen-SS 1941-1945*. [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Sørensen, Ø. & Simonsen, K.B. (red) (2020). *Historie og moral. Nazismen, jødene og hjemmefronten*. Dreyer.
- Tangestuen, M. (2023). *Krigen, Holocaust og Hjemmefronten*. Dreyer.
- Tronstad, R. (2015). *Jøder på Agder: 1851-1945*. Portal forlag.
- Ulvund, F. (2014). *Fridomens grenser 1814-1851 – handhevinga av den norske «jødeparagrafen»*. Scandinavian Academic Press.

- Vogt, C.E. (2019). Hva visste Quisling om jødeutryddelsene? *Nytt norsk tidsskrift*, 36(3), 175-191.
- Westlie, B. (2019). *Det norske jødehatet – propaganda og presse under okkupasjonen*. Res Publica.
- Westlie, B. (2022). *Mørke år – Norge og jødene på 1930-tallet*. Agenda Res Publica Media AS.
- Willis, H., & Bolling, S. (2017). *Det norske folkemord – om nazismens vesen og drapet på jødene under annen verdenskrig*. Aschehoug.

